

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀՐԱՆՏ ՍԱՄՈՒԷԼ ԳՐԱՏԱՆ

Գ. ԳԵՂԱՐԺՈՒՆԻ

ԹՕՇՆԵԼԷՆՎԵՐԶ

Վ Է Պ

Բ 1 Ա 9 Ր 3 Ի 4 Զ

897.99

Գ - 42

2 7 6 4 7 1 6 7 0 0 0

08.05.2015
0005 KAL T O

2255

Ամեն իրաւունք վերապահուած է հեղինակին:

46848. 67

Տպ. Թ. ԻԶՄԻՐԼԵՍՆ — ՓԼՈԼՏԻԺ

1934

Թ Օ Շ Ն Ե Լ Է Ն Վ Ե Ր Զ

Ես զայն փնտնեցի, բայց չի գտայ.
Երբ հանդիպիմ իմ սիրականիս,
Ըսեմ իրեն.

Որ ես հիւանդ եմ սիրով:

ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ

Ս, Ռ, Ս, Ջ, Ի, Ն, Մ, Ս, Ս

Տպուած է առաջին անգամ Կ. Պոլիս, «Հայ
Կին» կիսամսեայ հանդէսին, 1 Մայիս 1928 եւ
16 Յունուար 1929 ի քիւերուն մէջ:

Ա.

Աշտն է:

Նստած կը մտածեմ աշնան մը վրայ:

Ես կու գամ անցած օրեր, սրտնց ցերեկ-
ները մալթ, լալիան էին այսօրուան նման, և
գիշերները լուս, երկար: Չեմ տխրիք սակայն,
պատկերներն առանց չեն քննվող ցնեք գլխ իրենց
դէմ:

Ասլըրեցայ անխայթ աւ զաւարթ: Անզգալա-
բար սահեցան ցերեկները, նամանաւաճի-
կը գերու պէս թռան, գիշերները:

Եւ կը տեսնեմ հիմայ նորէն, Իսալիայ այդ
ծովեղերեայ հին քաղքին ճամբաները նեղ, պա-
լտաները պերճ:

Ժողովրդային թաղերուն փողոցներն
անելք:

լսեր ձեզ, կը վարուին հետեւինք կոշտութեամբ, կամ թողած են պատահականապէս:

Իսկ բնակարանէս քիչ հեռու կը փռուէր անեղբոր ծովը:

Կը լսեմ ամիսն զարկած ապառկներուն շառաչիւնը:

Կը դիտեմ իրար դռներուս առջեւ լսելով ջրի ջրի, և կ'արձագանդէ ականջներուս մէջ աչք փրփրերուս հսկաներուն մօտէնը սարսափաւոր:

Յետոյ, ահա ամիս մեծ ճերմակ քարերը, որոնց վրայ կ'երթայի նստիլ երբեմն, խաղաղ լուսնակ դիչերներ և կը ծխէի նայելով լոյսի շերտերուն ծփանքը ծովուն փոթաւած քամակին վրայ:

Եւ ասանք բաւարը նորէն զիս կը լեցնեն անհուն սերտութեամբ ու այս պահուս կը տեսնեմ պատկերը և չրթներուս վրայ ունիմ անունը քնքոյշ աղջկան մը՝ Հայկունիին, որ հոն ձանձկացայ:

Բ.

Քսանըչորս տարեկան էի:

Երազներս, յայտերս, աշխատութիւններս, զուարճութիւններս, բարութիւնս և չարութեանս:

Թիւնս անգամ վաղքն ու կորստն ունէին տաք թիւքս:

Կրկին կը ջանամ վաղել, սակայն ճամբանս անկող կ'ստանայիս իմ կենալ յայտնուող խութերու առջ:

Կը նայիմ, կը չափեմ զանոնք, և կը կշռեմ ինքզինքս: Ուժ կուտամ, երբեմն կը պարտադրեմ անդամներս ցատկելու:

Մինչդեռ այն օրերուն, վստահ կը ցատկէի ամէնէն վրայէն, առանց մտածելու թէ ստանամ պահուս կրնամ սայթաքիլ, իյնալ և ջախջախել թեւս:

Ի՞նչ քսել է իյնալ, զաղափարն իսկ չունէի:

Հիմայ ալ թէ և երկտարաք կը նկատուիմ:

Ձեռն պոկսիք նորէն գուարճութիւններ, անակնկալներ, միշտ արեւոտապէտի մը, դուռնաբաց, համեմատ օրերս, չունչ առաջ շարժումներուս, լեզու այն փոթարկատ կեանքին՝ որուն մէջ կը լողամ կատաղութիւնովը կրտս աղաւ մը:

Կը պարտաւորեմ սիրել, և անդադառնալով կ'արգանտարիմ կնոջս որ կը սիրէ մոռցած ինքզինքը: Եւ հետեւեալով ինձմէ պիտի կարենայ դանել աւելի բարեւք ու սրբալի կեանք, սէ՛ր ալ:

* * *

Դարձեալ բոլորը դուարթ կը տեսնեն զիս:
Բայց ոչ սք կը կենայ, կը դիտէ այն ծի-
ծաղը որ թառած է դէմքիս վրայ, հասկնալու
համար խենդի՞ է թէ խելօքի և կամ արբածի:

Ես կը ծիծաղիմ, ան կը պաճուճէ դէմքս
կ'ոսկեզօծէ զիս ու կեանքս ամէնուէն տոաջ:

Էր երբեմն, կը ժպտէի, պարզ, վճիտ, փո-
խանցիկ ցնծութիւնով: Այս այսպէս չաւեր
ստկայն, յետոյ կը փորձեմ ժպտիլ, և ամէնա-
ղաւնը, նախ ինքզինքս կ'աշխատիմ խաբել
անով:

Իսկ հիմայ ահաւասիկ կ'երթամ յաճախ
կրկին նստիլ զինեալան մը սեղաններէն մէկուն
առաջ, որ որ աղմուկը կոխը անպակաս է:

Կը խմեմ:

Եւ ես ալ կը պոսամ, կը խնդամ բարձրա-
ձայն:

Կը հայհոյեմ, կը կոռւիմ, և ստկայն չեմ
կրնար վանել մաքէս իրականութիւնը:

Ամէն օր ես կը տեսնեմ այլևս իյնալը
զլիւն մաղ մը, բերնէս պակսիլը առամ մը: Եւ
կը ցաւիմ որ երբեմն անփոյթ կը նստի ու
խուզել կու տայի վարսերս, պզտիկ խիթ մը կը
գրգռէր զիս հանել տալու ակառս:

* * *

Տաբիներն անցան:

Այս աշաւնը իր կէս ցաւբաով, խոնաւով,
մշուշով նման է այդ հին աշաւին:

Սակայն ամէնն ալ այսպէս չեն քաշեր:

Նայն քաղաքի: մէջ չեմ տարիլ:

Երբեմնի աւանդածներէս շատերը կը պակ-
սին, մնացածներն ալ փախաւած են: անձանա-
չելիօրէն:

Ես ալ չեմ հին աղան:

Բայց կ'ուզեմ ըլլալ ան աղան անփոյթ
ու զուարթ:

Գինեւաժակի մը վրայ շրթներս միացնել
աղջկան մը շրթներուն:

Սիրել:

Մոխել:

Եւ սէրս ու սիրածս մասնաւ չեաւոր
փողպցի մը մաւթ անկիւնը:

Ի՛նչ լաւ է մտնալը:

Չհիշելը:

Չմտածելը:

Գ.

Անհագրութեամբ կը հայէի բոլորին: Կը
խաղայի արեւու հետ, չմտածելով թէ վեր վեր
նստած պահուս կրնայ չեղիլ աւ իյնալ վար և
փշրուիլ անդարմանելիօրէն:

Կըլլային օրեր ալ որ ունեցածս ու ինքզինքս անհաշիւ կը մտխէի, անտեսելով զայսու թիւնը վազաւան:

Տեսնողները տուանց քաջաւելու սրիկայ կ'անուանէին և այդ չէր վիրաւերեր զիս, բարբաքեր իրենց դէմ:

Ուղին մէկ է, միայն քայլերս ու ժամանակն է փոխուած, իսկ մարդիկ չեն տեսներ, չեն ուզեր, որովհետեւ փոքրիկ անուն մը ունիմ, աւելի նոր աւ կշիկի զգեստներ կը կրեմ, թէև խոկական սրիկայ մը, անհող ինքզինքը հաճոյքի յանձնած, և ասիկա կը դայրացնէ զիս ու կը հայհայեմ բոլոր չորսքորթողներուն:

* * *

Մաքուրի աւ աղառաի մասհագութիւնը չաւնէի:

Հիմայ ալ, որովհետեւ ես ալ քաղքին սալայատակներուն վրայ հասակ երկնցուցած և անոր ազմուկովը խեղդեցած, աղառա, մրաս աղայ մեմ:

Եւ տանցմով կը հարստանամ, արհամարհանքով կը նայիմ, մաքուր, ասպլ, կայտառ աղաց որ աղառ արեւու տակ ծնած, դաշտերու կանաչին հետ մեծցած և հզղին, արեւին շաւնչով սոկեղօծ դէմք ու ձեռներ ունին:

Գ.

Շատ մը աշակներ անցան բայց ես չյիշեցի, չմտածեցի այդ լուսարփի քաղաքին, իր աշակնի երանգներուն, հոն աղբած սւրախ օրերուս, երբեմնի գուարթ կեանքիս վրայ:

Բայց այսօր պատտառներս խառնած պահաւ ձեռքիս եկաւ կիսաւարտ նկար մը:

Չարութիւն է սա պատտառին բրածը, որուն վրայ դեռ չկարցած դէմք մը, քանի մը դունաւար անաւղիղ գիծեր կան և ասդին անդին նեղուած. ձե հաւած կապոյտ ծաղիկներ:

Յիշատակ մը քրքրել զիմացինիդ մէջ՝ երբ ան կարօար պիտի մնայ, դեղեցկացնելը, աշխուացնելը դայն, վառութիւն է:

Եւ անա դէմս սա կիսաւարտ պատկերին դէմքը կը կլարնայ, կ'աղնեւանայ, կ'աղւաքնայ լեզու շարժում կ'անէ աւ կը խօսի:

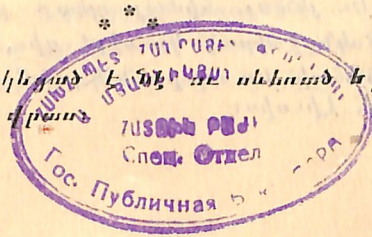
Յետակ կը տեսնեմ Հայկունին կրկին:

Կը ճշգուխն քովս՝ բոլոր գիծերը աղառ:

Բառերն աւ շարժումները ես կուզան իրենց խոկական գոյներով, խառնով:

* * *

Անշարժ կեցած է իմ աշխատանքիս ինկի մեղաւ աչիւր վրայ:

Նեղ բայց բասոր շրթները նորէն կիսաբաց են:

Երկչոտ ժպիտ մը կայ դէմքին վրայ, կարծես ընդհատուած հարցում մը սուր:

Վերաւոր եղնիկի մը պէս կքած է մէկ կողին ու ցաւահար կը լսէ:

Իրէն ըսած էի «Գեղեցիկ ես»:

Թէն ամէն կին իր ձեռքի հաճելի է ինձ:

Թերաւթիւն ունեցողները չեն պակսիր սակայն թերաւթիւնն ալ հաճախ ինքնատուրթիւն մը կ'աւայտնան զոտակալութեան մը և կ'ընէ հետաքրքրական:

Իսկ բոլոր անոնք որ դեղեցիկ կը նկատուին, ընդհանրապէս, քիչ թէ շատ կը նմանին իրարու:

* * *

Ինչպէս կը մտածեմ իր վրայ:

Ձեռք սիրտում՝ այսպէս կ'ազդեմ համազել դեռ ինքզինքս:

Կերելին պատճառած ցաւերս, իրմէ ասդին անցուցած օրերս, կը տեսնեմ չարաւթիւնս ու կը շտապեմ իմ:

Եւ յետոյ, հիմայ պէտք չէ որ մտածեմ ուրիշ կնոջ վրայ, կը սիրէ զիս, Լիւսին:

Յաճախ, ես ալ իրեն կ'ըսեմ՝ միայն քեզ կը սիրեմ, Լիւսին:

Կը ստեմ, և նէ առաջին կինը չէ զոր կը խաբամ:

Բայց կրնամ վստահել, համազել թէ չի խաբեր նէ ալ զիս:

Չմտածեմ ուրիշի մը վրայ, և կամ չնայիր ինձի աշխատ, որ կ'ըլլան բոլոր այրերը նման իրարու:

Կը չարախօսեմ:

Կը տեսնեմ բոլոր զիս շրջապատողները, իմ անշնորհ պատկերիս պէս:

Ե.

Նկարելու համար կերթայի լճակին կողմին ներքէն մին:

Իրաւունային իրիկնամուտներ յաճախ նաեւ կը մնայի հոն, նստած քարի մը կռուքի կը դիտէի արեւամուտը, և յետոյ լուսնածագը:

Ան կը բարձրացնէ վեր իր լուսաղօծ զուլիսը ծառերուն ոտղարթներէն: Եւ բարձրացած կը նայի վար ծովուն՝ հայելիին մէջ:

Այդ պահուն արդէն լսած կ'ըլլային ձայները, ընակիջները ամփոփուած իրենց տուններուն մէջ, կարծես թէ ապրող չկայ, սա հողի չերար բրդած չէ քաղքին տառնէն:

Հանդարտ կը դիտեմ հեռուն, լսանի լոյսով ջուրին վրայ սեցող ստուերները և անոնց չարժուանքը:

Սա մօտի կղզիին ինքնիր վրայ կլորցած
աղնիի մըն է նման:

Աւելի հեռուն, սլացող զանդակառանգովը,
կր ձեռքնէն ընծաւդա մը, մինչ աւելի անդին
ուրիշ մը, արածող եղի մը երեւոյթն ունի:

Եւ լուսնին հետ կը քալեն անոնք, կը
փոխեն իրենց պատկերն ու ձևը:

* * *

Ամբարկերջի պայծառ միջօրէ մէր:

Վերադառնալու համար կ'սպասէի նաւուն
և կը նայէի հեռուն, ջուրերուն վրայ թռչող
աղկէսներու շրթին:

Ճամբուն խճերուն վրայ կը լսուի ցանկե-
րու Գեթե խշրտիւն մը:

Նաւակայքին կը մօտենար ն ուր ա տ ի
աղջիկ մը:

Վերջերս, յաճախ հանդիպած էի անոր:

Շատ քիչ կը յիշեմ. օր մը նայն կղզիէն
վերադարձիս էր, դարձեալ զանուկցանք միևնոյն
նաւուն մէջ, և կ'ընկերանար իրեն զուարճա-
խօս պարոն մը սպիտակ մազերով:

Ան օրուան նման փոքրիկ յարդէ գլխարկ
մը ունի, պարզ ու ափանդին: Հագած է մութ
կապոյտ զգեստներ, որ վերաներկուածի փայլը
ունին, բայց գրաւեց ուշադրութիւնս իր կարծ

կրուկներով կօշիկները՝ թէև ինքն ալ բարձրա-
հասակ չէ:

Դիտելով մտածեցի, քաղքունի մը սաքը,
կօշիկի այս ձևը շատ հեղ լաւ նշանակութիւն
չունի:

Եւ մենք, կը ծանօթանանք իրարու նա-
ւուն վրայ՝ աւելի ճիշդը նաւ մտած ատեննիս
կը մօտենանք մէկմէկու:

Մեր շագնաւն ալ քաղաքին հափ յաւաջ-
դիմութիւնն ըրած է զարուս մէջ: Իր քայլերը
կը դանդաղեն, ճամբան կ'երկարի մեզ աւելի
մտերմացնելով:

Չ.

— Դուք նկարիչ էք, յանկարծ զարցաւ
նէ ինձ, մայրենի լեզուով:

— Ինչէ՞ն կը հետեցնէք այդ, Օրիսըդ, կը
պատասխանեմ ուրախացած, ևս քչ մէկ իր կը
կրեմ նկարչի:

— Ձեր զգեստներուն վրայ գտնուող ներ-
կի արաններէն: Ձեր երկար խառնակ մազերէն:

— Բայց ևս կարող եմ ըլլալ և ներկարար:

— Ես տեսած եմ ձեզ, նաև հոն, վարը,

պալատին պատին քով նստած նկարելնիդ, կըսէ:

— Իրա՞ւ, ու բարձրաճայն կը խնդամ:

Դու շատ միամիտն ևս, կը մատնեմ և չեմ

Թողաւ որ կարմրած մնայ. կ'ընդհատեմ լուս-
թիւնը հրաւիրելով աւշադրաւթիւնը բացուած
հարիդանին վրայ:

Կոյսի ցուքով, ջուրին մակերեսը շարժող
քաղաքին ստաւերներուն և անոնց դռներուն.

— Տես, Օրիորդ, սա մէկը կը նմանի խեղ-
կատակի մը, որ ինծի պէս իր զգեստներուն
դռներու արտաներ է թափեր, խառնակ մազեր
ունի և կը ծռի այս կողմ, այն կողմ, նման
հողմառատան ճիւղի մը:

«Ինչպէս սկիաւօնի», կը պատգայ նաւագը:

Քարափը, բաժնաւեցանք իրարմէ:

Կը քակմ տառջ, մտածելով իր բառերուն,
նաեւ իմ վրաս:

Իրաւ, օրերս ալ զգեստներուն պէս պըճ-
նաւած են արտաներովը շատ մը դռներուն:

Իսկ մտքերս խառնակ, նման մտղերուն՝
որ այսպէս երկարելով չգիտեմ չար պիտի հաս-
նին:

* * *

Նայն կղզիէն վերադարձին, կրկին երբեմն
հանդիպեցանք իրարու, կարծես անոնք ծրագ-
րուած ըլլային:

Ան կը հետաքրքրուէր աշխատութիւններս
վրո, ես կու տայի ծանօթութիւններ անոնց

վրայ: Կը խօսէի խանդավառութիւնով և պարզ-
օրէն:

Օր մըն ալ, հրաւիրեցի աշխատանոց, տե-
սելու նկարներու:

Ոստոյաւ դալ, թէև, պահ մը մտածելէ
յետայ:

է.

Կանցնին օրեր:

Վերջերս, չէի երթար կղզին:

Մշտնը թառեր էր քաղաքին վրայ, սակայ
կը մտղուէր անձրեւը:

Ձեր փարեր արեւը, չէին երգեր մարդիկ և
դրացաւ հինարէս ոչ ոք կ'երեւէր երգիքին վրայ:

Փակեաւ, տան մէջ կ'անցընեմ օրերուն
մեծ մասը, փառձելով աշխատիլ, բայց չէն շար-
ժիր մտաներս, դռները իրարու քով չէին
դար:

Կը կարդամ, սակայն ի՞նչ, բառերը չին
երգեր, չին պատմեր, կը ծանրանան աչերս,
զլուտս կը կախուի տառջ ու կը փակուին
թարթիչներս:

Կը ծխէի:

* * *

Ուրախ, արամադրուած, ու լ'ցան հաճա-
թեալը աշխատելու օր մըն էր:

Առտուէն, դուրս նստած պահուս հանդիպեցայ դերացուհիին:

— Բարեւ, շատունց է տեսնուած չուսինքնք, շատ քիչ կ'երևիս, արեւածաղիկի պէս՝ իմ կազմս կը դառնաս երբ արեւ կայ:

— Եղանակը թաց է, ու երգիք բարձրահալ կարելի չէ: Իսկ Դոսէք, շատ զբաղած ըլլալու էք, կամ շուտ մտոցող խօստացածնիդ:

— Այդ ոչ՝ բայց...

— Բայց դուռ ունի մեր տանը, ըստեւ և շտապաբայլ հեռացաւ երգիքէն:

Մտածեցի կեցած պատուհանին տուֆ՝ նէինձ «Դուք»ով պատասխանեց, սա լաւ նշան է, յետոյ, յիշեցուց իրենց տան դուռ ալ ունենալը, ճամբան ալ դիւրացաւ:

Ես շնորհալի կը դանեմ, այս, հետաքրքրական է, խոստացած ալ եմ նկարել, անշուշտ, այդ պատճառ մըն է, ինչպէս շատերունը, բայց պէտք է սահմանել սեղը՝ հո'ն, թէ հո'ն:

Որոշեցի ամէնէն ուշը այսօր, այս, կէս օրէն ետքը:

Կըսեմ, «Ժիրայր, ապուրը տաք տաք կը խըմեն» հեռանալով պատուհանէն:

Ինչ տարրերնակ են սա կիները, կ'ըլլատ անտարբեր, կը վշտակըին, կը ցաւին ուղղակի: Կը մօտենաս ու բան մը կ'ուզես, կը մերժեն: Կը խնդրես, կը պաղտախ, կը շնորհեն սիրտով:

Բայց, երբ կու տան իրենց հաճոյքովը, ստատաձեռնաւթիւննին չափ չունի:

Բ.

Նստած, մեծ աշխոյժով կը մեծցնէի նկար մը, դարձը կ'ընթանար արագ ու լաւ:

Ահա, կըցի դնել սա աղաւն այտին վրայ մպիտ մը:

Կը հարցնեմ, «Ստահակ, զո՞վ կը թակաւդդես»:

Իսկ ան, լուռ կը ժպտի լսելոյ դինք դիտողունքս, ինձի ալ:

Բայց ես ինչո՞ւ եմ ուրախ՝ աշխատած պահուս, հանկարծ հարց կուտամ ինքզինքիս:

— Ի՞նչ բան կը զուարթացնէ քեզ, ժիրայր, արեւէն հաց չի թափիր, ուէրն ալ չի կրչատացնիր, եթէ այսօր, կամ ամէնուշը վաղը առաւ, չկարենաս ծախել մի նկարատախտակ, ստղանդաւո՞ր նկարիչ, թէյիթ ջուրը պաղ պիտի մնայ և առանց չաքարի: Ծիտախտիդ սուփը դատարի: Հացավաճառն ալ հաց փոխ չիտար, մանաւանդ նորիցի:

«Իսկ քու նկարներդ՝ այդ ծուռ ծուռ, անսովոր գիծերու, դոյններու հաւաքածաներուն ոչ ոք կը նայի: Սա ստահակին մպիտն»

ալ կը հրապարակէ քեզ նո՛ւն անկաւար մի քանի միամիտներ, որոնք կը ծաղրուին մեծ մարդոցմէն:

«Տխմար ականար դուրս մի տար, երբ քոս-կը լեցուն է, աւելորդ է վնասը և գլխուն մէջինը:

«Ինչո՞ւ է պէտք, թէ ի՛նչպէս է ունեցիր:

«Ունի՛, աէրն է այսօր անոր, ահա՛ կարեւորը:

«Եկարնեք շիտակ են ու յաջող, միայն քեզի համար, քեզպէսներուն, բայց քեզմով դատիկ չիգար:

«Բայց իրաւունքը, սր՞ւնն է:

«Մի՛ տառիկեր, աղա՛յ, իրաւունք ունենալը չի նշանակեր հաց ունենալ, իսկ դու հաց չունիս:

«Կ'ըսեն՝ տաւ իրաւունքդ սր տանք հաց:

«Մի՛ վշտանար անոնց, քու հայրդ ալ այդպէս կ'առաջադիէր քեզ: Իսկ մայրդ, խեղճ ու բարի կ'ին մըն է, դադափարն իսկ չունի իրաւունքին: Զաւակն ես, կը սիրէ, և միայն այդ դայու թիւն ունի:

«Ձեռ ուզեր, լաւ, կրճէ՛ այսօր ունեցած հացիդ կառը: Վաղը երբ չկարենաս դանել քեզ հասկացող մը, բայց միայն հասկնալը չբաւար, կարեւորը կուտ ունենալն է, նոսէ՛ ու ծամէ՛ չի՛նած Կեանքը:

Թ.

Վարէն, լսեցի ահա իր ունիւն ձայնը՝ այո՛՛ Օրբարդ, նա աւելն է, բարձրացէք ասկէ . . . , և ապի ձայներ սր կը բարձրանան, կը մօտենան սենեակին:

Ի՛նչ Օրբարդ, ա՛յ կրնայ լսուլ. ես ոչ ոքի հետ ժամադրուած եմ. ոչ ոք կու գայ միտքս: Եւ անոյ սենեակին դրան առաջ, Հայկուհին:

— Խանդարեցի՞ ձեզ, կըսէ ժպտուն:

— Խնդրեմ, հրամայե՛ք, արուեստագէտին սենեակը սրան պէս միշտ բաց է ամէնուն առաջ. կը բարձրանամ ու կ'առաջարկեմ աթո՛սըս. կ'ըսեմ, աւրախ օր է ինձի համար, և ես ինքզինքիս հետ զբայց բնեւոյ, կը նկարէի:

Ան կը նստի ու կ'սկսի դիտել շուրջը:

Կը նայիմ՝ հազուած է նորէն մաւթ կապոյա զգեստները, զլխարկն է փոխեր, և սա աւելի տարեց ցոյց կուտար:

Յայց կուտամ թոյար գործերս, կը պատմեմ քաւր անոնք որ կը յիշէի:

Ուշադրութեամբ կը լսէր զիս:

Պատրաստեցի թէյ, իմեցինք յաջորդաբար նոյն բաժակէն, և ժպտելով մտիւմօրէն կըսեմ, որքան սիրուն մանր ձեռներ ունիք,

վարդ կուղակներ: Կը բարձրացնէ զլուխը,
կը ժըպտէր, նէ շառագունած կը բարձրանայ
մեկնելու համար:

Մինչև տան դուռը ընկերացայ:

Սենեակս կը բարձրանամ . . .

— Պարոն ժիրայր, տանախրուհիս կը
կարէ ճամբոս, սա աղջիկը, նման էք բալոր
միւսներուն, որ սաէլ կու գան քեզ տեսնել:

— Հը՛, այդ ուսկից տեսար, պառաւ:

— Է՛ շատ ապրեր եմ, շատերը տեսիր...

— Ըսէ փորձառու եմ, կարեցի խօսքը
ճիշդելով, և բռնելով թիւը.

«Պատա՛ւ, կը յիշե՞ս սիրտկոտնեղութիւնը,
կամ, անոնք որ աւելի մօտիկ կը զգայիր սրբ-
տիդ: Հոք, ցատկէ, երկուս, երեք...»

— Բայց դու չե՞ս ամչնար, չե՞ս խաղիւր-
աշխարհի բալոր կիները, քու ճանչցածներուդ
նման են միթէ, չտեսար սա աղջիկը, շնորհք
կար գէտքին վրայ, չնորհք, կը ճշայ երեւոյ
քաշկով թիւը:

— Ծնո՞րհք, կամայ ցատկէ որ չիյնաս,
տախկա շատ բարձր է, դեռ չեմ հասած հոս
ու խնդալով բարձրաձայն, շարունակեցի բարձ-
րանալ:

Նստայ, և նոյն սուրախութեամբ վերսկսայ
աշխատանքս իբրև, թէ, մարդ հկած չըլլար:

Աթոռս առաջարկած չըլլայի իրեն, թէյիս
շաքարը բաժնած ու սպառած չըլլաինք
անոր հետ:

Ժ.

Կերակրի մը: Առաւօտը, Հայկունիին հետ
անցուցինք քաղաքային թանգարանին մէջ:
Ոչ մէկ ուշաքրու դէպք: Յետոյ, ահա կը
տեսնեմ տեղը, ժամը ու կը լսեմ բաներս:

Մութ ու լալկան աշնանային յետ միջօրէ
մըն էր:

Նստած էինք հեշտանդոր բաղմոցներով
սրահներէն մէկուսն մէջ սրճարանի մը: Նուա-
ղել սկսան, ժամը չինդն է:

Կը ծխեմ ու կը նայիմ Հայկունիին, որ
աչերը լուռ սեւոտեմով մը դարձուցած է բա-
նաստեղծութիւնը ներկայացնող պատկերին՝
երթատարդ, ժպտուն, կարմիր շրթներով սրն-
դահար մը, որ նստեր է երկրագունդին վրայ,
ու իր աղաւ եռուղեւով կ'օրօրէ զայն:

Հայացքս կ'իյնայ մանր, սիրուն ձեռնե-
րուն վրայ, յետոյ կը տեսնեմ աչ ալիւն տակ
խաւ մը, կուշենամ համբուրելու փորձութիւնը:

Կը մտածեմ հիմայ, բայց այդ ինչո՞ւ,
իսկապէս կը սիրէի՞:

Ոչ: Կը փնտռէի ընկերու Թիւնը, հաճոյք
կըզգայի, սրովհետեւ կրնայի խօսիլ հետը ինծի
սիրելի նիւթերու մասին, աշխատութիւններ
ըստ վրայ:

Եւ յետոյ, ինչպէս ուրիշներուն, կրկնեցի
իրեն, նոյն թնթեւութիւնով և նէ, կը լուէ, չգար-
ձներ գլուխն ալ և ինչպէս արձան մը,
համբայ կեղէ, կը հեռանայ անշարժ գլխով,
ծանր քայլերով:

ԺԱ.

Ես կը սիրեմ չափաւթիւնը, զեղխու-
թիւնը և որկրամտի մը անհամբերութիւնով կը
չափեմ ուրիշներուն շարժումները:

Ինծի համար, սէրը, բաժակ մը գինի է:

Կը նախընտրեմ, երբ դուռն էլ լայ թա-
փանցիկ բաժակի մը մէջ, կ'երևի անոր
կարմրութիւնը:

Բաժակը կը դնեմ շրթներուս, առանց հար-
ցունելու, կը խմեմ լիարերան, մինչև որ յա-
զենամ, յետոյ, առանց նայելու թէ սպառած է
կամ ոչ, այդ շնորհաբերքերը զիս, և այսպէս լաւ
է, կը նետեմ զայն մէկ կողմ, կը կտարեմ,
թողլով մոռցուած:

* * *

Ես ստիպեմ եմ լսել կիներ, որ կը խօսին
իրենց զգացումներուն, սիրոյն, զանգուածեան
սգիւն վրայ: Անոնք բոլոր, ոտած են, քակ ես,
չառ հեղ, զիսակցօրէն խաբուած եմ, խաբելով
զիրենք:

Իսկ Հայկունի:

Իսկապէս սիրող կիները, կը լսեն:

Հայկունին, կը սիրէ:

Ամէն մարդ սակայն չսիրեր նոյնաման:

Այո, սէրը միշտ մէկ է:

Բայց անորը, իմ ինիս ցեղ հունի:

Նոյն իմաստն ու շարժումն ալ հունէին
անոնք:

ԺԲ.

Կ'անձրեւէ, երկուքս ալ դուրսն ենք:

Ես տխուր եմ, և նէ քովս է:

Բայց ինչո՞ւ արտաքին, ոչ մէկ պատճառ
ունիմ այսօր:

Երբեմն, կը կենտս քալած պահուղ քարի
մը քով, սաքիդ ծայրով կ'սկսիս հրել, քաշել
զայն, փաքիկ հարուածներով զարնել ու զար-
նել անոր, մինչև որ այլևս յոգնիս:

Հայկունին չթողուր սակայն, քայլերը կը
փոխէ քայլերովս, չեմ ժպտիր, չի ժպտիր:

— Ժիրաջր, դու ախուր ես, կը հարցնէ,
ինչո՞ւ ախուր ես:

— Շատ մը մաքեր խոնուած են գլխուս
մէջ, և ես կը մտածեմ...

— Ինչի՞ վրայ:

— Կը մտածեմ, օրինակ քաւ վրադ, որ
դիւ չես սիւր, թշուառական մ'եմ ես, արհամա-
րանքի արժանի, և...

— Ժիրաջր, մի՛ չարանար, կ'ընդհատէ զիս
և կը լսէ, ցաւահար դէմք է ստացեր, կը նայիմ,
չեմ լսեր, տեսնել չեմ ուզեր:

Բայց կ'ուզէ որ ժպտիմ, ուրախ ըլլամ:
Եւ երբ կը տեսնէ ժպտիլս, կը ժպտի
ինքն ալ:

Այս բոլորը, կըսեմ հիմայ, կարոնցներէս
վերջ, կը ցաւիմ:

Սակայն ի՞նչ է կինը, մոէ չի՞ ուած պուպ-
րիկ մը, հարձ մը, ազատին մը, սլիլ մը, ախտ
մը, ժպտա մը, ծաղիկ մը բաւրան, պտուղ մը
անուշ ու թթու, կոտորանքներ մը շատ տաքում,
մի մաղեր շատ բարակը...

* * *

Ճիրտներսօր կը սեղմեմ զեղեցիկ բաժակ
մը, կը վերաւորեմ, կը կոտորեմ ալ անոր մէկ
կողմը:

Քիչ վերջ, երբ կրկին ես՝ կամ ընկերս՝ կը

վերձնենք զայն, կուզենք խմել, և կարիւնէ
չըթունքնիս, յանցաւոր կը նկատենք զայն,
աս է անաւարդարութիւնը:

Ձենք մտածիր երբէք, ան թշուառականին
վրայ որ կտարեց, ըրաւ զայն արիւնադ:

Լսէ՛ ու քալէ, թող այդ իրենք տեսնեն
և իմանան:

Ժ.Գ.

Կանցընեմ հետը ժպտի ու սիրոյ կեանք
մը, չեմ գոհանար:

Ընդվզեցայ, չարացայ:

Ծառուած էի, եւ այդ քնքոյշ աղջիկը,
չառագունեցաւ ամօթէն, և կամ, ցաւելով
վրաս:

Օր մըն էր, տեսնողները զիս պիտի կար-
ծեն, սովորականին պէս: Ես ու Հայկունիին կը
զալենք քով քովի, խօսելով ու խնդալով,
ծովովը եզերող ծառուղիէն:

Կեցանք ծառի մը քով, կը դիտենք
հիացիկ, հորիզոնն ի վար վաթող, արեւամուտի
երանգները լաւագեղ:

Յանկարծ կը դառնամ իրեն, կը հա-
ղիպին աչքիս, մանր սիրուն ձեռները, յետոյ,
այսին տակի խալը, և...

— Ի՞նչ կուզես, կըսէ, ի՞նչ կընես:

Կռշտ կըլլան բարձր կրքով պրկուած ար-
դամարդիկ, պոչէն բռնկած գաղան մը անդուստ:

Իսկ նէ, նոյն բարութեամբ ետ հրելով
զիս, արտասուելից աչերը սեւեռած է վրաս:

Եւ կը հնչեն ահանջիս մէջ՝ «Անգղաւա է.
անուղղայ մըն ես, ժիրայր: Չեո կրանար
— գոհանալ, չեո կրնար, չեո կրնար...»

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ Մ Ա Ս

Տ Ե Ղ Ա Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ա.

Հիւսիսային քամին կառգած վազկով փողոցէ փողոց, կը մռնչէ: Կը հրէ դռնները: Լուսամուտներու փեղկերը կը թակէ:

Դռն չես կարող հիմայ խանդարել զիս, կ'սեմ, իզուր, սենեակս տաք է, և ոչ մէկ բան կը պակսի ինձ, ըսելու համար աւելի տաք:

Վառարանիս կրակին բոցերը, լեզու լեզու կը բարձրանան: Զուարթ կ'երգեն, ևս մեղկացած, ընկզմեր ևս թիկնաթուիս ծոցը, անշարժ կ'սենկնդրեմ:

* * *

Չեն երևիր չաւրջս կտորած ու մաշած կարասիներ:

Շատ հեղ թէև, դէմս նստած կնոջ մը թեւը կամ դաւթը շտկած ժամանակս, կ'ընեմ յեղատարծ, անտեղի և անյարմար փլչում մը վրան:

Կարասիները մարդ չեն սր առկան: Լուռ, հաճոյքն ալ չեն զգար իրենց վրայ ինկած մսին ծանրութենէն:

Տեղի կուտան, կը ճարճատեն չոր չոր, կը կտորին:

Բ.

Փռչին ալ չնստիր կարասիներուն վրայ, արծաթելով զանոնք:

Աղախինս սաէս կը վերցնէ, և գոհունաւ կութիւն կ'զգայ այս աշխատութիւնէն:

Իրաւ, թէև շատ անգամ անժամանակ կը մտնէ, և առանց մտքըկսել կը հեռանայ:

Ընտանութեամբը հաճելի է ինձ:

Եւ աղաւ բացադանչութիւնները, իր անկիրթ շարժումները անչափ, կը զուարճացնեն զիս:

— Չես բարկանար ինձ, հարցուցի առաջները օր մը:

— Բայց ինչո՞ւ, ըստւ, երբ աղնիւ կ'ըլլաք հեռս:

Ան, երբ կ'երթայ սլառակ մօտս աւսածնե-

րը, լսածները, ընկերուհիներուն և անոնց տիրուհիներուն, սրանք իրենց կարգին, սրահի'ններս մէջ վրայելով, կը հերքատան, կ'ըսէ նաև, «Ես կը ծառայեմ անուանի նկարչին, որուն զէմը կու գան նստիլ քաղքին մեծամեծներուն կիները:

Եւ ան, զիս գգաւած պահուն կ'ըսէ, «զեղեցիկս:»

Գ.

Սիրուն աիկին մը, աշխատանոցիս մէջ նստած քովս, կըսէր փաղաքշող Ժպիտով մը.

— Ինչո՞ւ, երբ այսքան շատ սիրուած էք ու փնտուռած, թոյլ կուտաք ձեզ իջնել աղախնի մը, որ կ'երթայ սլառակ բոլորը գուրսը:

«Եւ, յետոյ, ձեզ սիրտդի մը համար, վիրաւորական ալ է:

— Բայց չեմ մտադրած, կըսեմ: Ոչ սք նաև կ'ուզեմ վիրաւորուած տեսնել, ու փայփայելով ձեռքը՝ յետոյ, դու քովս չես միշտ, մոռնալու համար բոլորը համբուրելով՝ ինքզինքս անգամ:

Ուրիշ օր մը, անոնցմէ մին, երբ աւելի չար ու կոշտ արտայայտուեցաւ՝

— Տիկին, նէ աղախին է, բայց իր աշխատանքին պահուն, սլառախանեցի. իսկ չոս

աշխատանքս մէջ, սա բազմոցին վրայ,
ոչ մէկ աարբերութիւն ունիք:

Էր երբեմն, կը պաղատէի որ դան, նստին
դէմս ուղածիս պէս, կը խօստանայի, նաև
վճարել:

Իսկ սա վերջի տարիներու շրջանին,
չսպասածներս եկան ակնկալածներուս տեղերը
գրաւել, և բազմոցին, անկախ իմ կամքէս:

Գ.

Ամառնացած եմ:

Ինչո՞ւ ամառնացայ, կը հարցնեմ ես ալ
ինքզինքիս յաճախ:

Աշխատանքս բնակարանիս քովն է, և
անոնք ներքին դուռով մը կը յարաբերուին
իրարու հետ, բայց տանս մուտքը, ճամբուն
վրայ կը բացուի, իսկ աշխատանքինս, փողո-
ցին մէջ, ահա կարճ պատասխան մը:

Յետոյ, անուշ մը ունէի քաղփին մէջ:
Այո, քիչ մըն ալ ճանչցուած շրջանակներէ,
բայց ոչ բարեօքած կեանք:

Վաճառեցի նկար մը:

Լաւ զին է, կ'ըսեմ:

Լաւ, սրովհետեւ պէտքն ունէի անոր:

Պաւաղանս ճոճելով, ուրախ կը քալեմ:

— Արի ժիրայր, կը կանչէ ընկեր մը,
ճամբաս կարելով, երթանք ողջ քով:

— Տղա՞ց, երթանք: Իսկապէս, յաջող օր է:
«Նայէ աղայ, արեւը սրբան խոշոր է ու
տաք, ես կը քրանիմ, ամէն մարդ գէշ, ըլլա-
լաւ է:

«Զգուշացէք. Պարոն, կ'ըսէ անցորդ մը,
դաւաղանիդ թևիս պիտի դպէր, եթէ
չքաշուէի:»

Կը կենամ:

— Ինչեք դուրս կու տաս, արեւ, իսկապէս
չկայ: Մութ աշուն է և ցաւաւը սկսեր է կծել,
իսկ ես վերաբ'աւ չուսիմ, կ'ըսէ ընկերս, թե էս
քաշելով, քալէ:

Ե

Կապելան լեցուն է:

Վերցուցի զլիարկս, կը բարեւեմ բոլորը:
Ընկերներս ժողուեր են անկիւն մը, բա-
ցադանչութիւններով կը դիմաւորեն զիս:

— Ժիրայրը իմ յոտատէր է գարձեր, կ'ըսէ
ինձ հանգիստը ընկերս, ճամբան արեւուն

առասպելը կը պատմէր ինձ, և քիչ մնաց անցորդի մը աչքը պիտի ծակէր: Ամէնը Բարձրածայն կը խնդան:

* * *

— Բարի եկաք, Պարոն նկարիչ, ի՞նչ կը հրամայէք, սեղանին քովէն կը հնչէ ծառայող աղջկան ձայնը:

— Կամայ, ստանայ, ինչ կը պտտա, խորւլ չեմ:

— Բըլբրդ միտակդ, բարձր բարձր կը խօսիք, ինչպէ՞ս պիտի լսէիք, կը պատասխանէ ժպակնով:

Ընկերներս կ'ապսպրեն իմ անունովս, ու գոհ կը ծիծաղին:

Աղջիկը կը վերադառնա գինեկտիր ձեռքը՝

— Ահա, կրակի պէս կարմիր գինի, կը դնէ սեղանին վրայ, և բաժակ մը Պարոնին համար:

Անցած պահուն կը քսուի ուսին: Կը բարձրանամ:

Ան խաբսեալ է ստեղծիչի պէս, անոր աչքեր կը ժպտին և շրթները կիսաբաց են:

— Նանի, կըսեմ, բռնելով ձեռքը, դուն լեյտը դաւաժս: Միտսին Վը պարպենք զայն:

* * *

Դիչերը կ'անցունեմ ընկերներուս հետ:

Մենք բարձրածայն կը խօսինք: Կը վիճաբանինք կը հայհոյենք մէկգմէկու: Եւ յետոյ ձեռք ձեռքի տուած, կ'երգենք, կը պարենք:

Նանին քովս նստած, կը խաղաք մագերուս հետ: Կը քաշէ:

— Ա՛յ նկարիչ, ի՞նչ սե առատ մագեր ունիս, և չար անդաւթ աչիւր: ստիպի են անոնք:

— Իսկ ես կ'ըսեմ զգուշղ ապառի մը պալավ, չեմ սիրեր կապոյտ աչերը, վայրի կտառներուն աչիւրը կապոյտ կ'ըլլան:

— Իրա՞նչ, աւ բարձրածայն խնդալով գինեթաց շրթները կտառաւթեամբ կը կպցնէ շրթներուս:

Եւ յաջորդ օրը, աշխատած պահուն կը պակսի ներկի գոյն մը: Ստիպուած կը թաղում վրձիններս:

Այսպէս, երբեմն նոպայի մը պէս կու գան, ու կ'անցնին նեղ օրերը:

Կ'ըլլայ ժամանակներ սակայն, որ ախոր մը նման կը կպի կսկորդիդ, կը սպառնայ, ու քաշելով աղին, անդին կ'ապէ խեղդել:

9.

Չեմ գիտեր, նե ինչպէս եկաւ ու գտաւ զիս: Հարցուցած ալ չեմ, թէ ծանօթ էր վիճակիս: Գիտնալս բան մը պիտի չաւելցնէ:

Ծանօթացած էի սրահի մը մէջ, ընտանեկան երեկոյթի մը, և խօսած հետը, շատ սովորական բառերով: Յետոյ, զատուած վայրկեանիս իսկ մոռցած անունը:

Շատ մը օրեր էին անցած, մեր զիրար ճանչնալէն ի վեր:

Եւ ճամբուս վրայ կեցած գտայ նե, ինծի համար արեւը ժլատած պահու մը:

Իր վրայ ունէր նուե, արեւ չտեսած կեռջ մը հրապոյրները:

Անկուսալիս էին կը տառապէի, բայց աւելի, ևս տաքցայ ու մօտեցայ, և կարմրած աչքերով էր որ բռնեցի ձեռքը:

Այսպէս ալ լաւ է, այնպէս ալ:

* * *

Եւ բոլոր զիս շրջապատողները հիմա, զեղեցիկ են, այո ու շատ օգտակար:

Պարտական եմ ասոնց, բայց նստած.

տեսէք, տաք սենեակիս բազկաթոռին մէջ, անհուն կարօտով կը նայիմ երբեմնի ցուրտ սենեակիս, ձիւնոտ օրերուն հին:

Կը կլորցնեմ ձիւնէ գնդակ մը, կը նետեմ, փախուստի մատնելով կատու մը, և կեցած, ետէն կը խնդամ, անհոգ ու զուարթ, այո, ցուրտ ու աղքատ սենեակի մը մէջ:

Է.

Ագրիականը հանդարտ չէր մնար. հազիւ թէ կը պատահէին զիչէրներ որ եռ առանց անոր օրօրերդին կը մնայի:

Կը պառկէի աչքս փակած, անշարժ կ'ունկընդդէի, և կարծես տարածուեր եմ ծովեզրը, աւազէ անկողնին վրայ, կը գիտեմ ալիքներուն մէջ խարխափող առաքաստանաւերը, անծայրածիր հորիզոնը որ շարունակաբար կը փոխէ իր երանգները, տակաւ կը մթնէ ու անդալարար քունը կու գար, զիս կը տանէր:

* * *

Առտու մը, երբ կերդայի ընկերոջ մը մօտ, նեղ ու երկար փողոցի մը մէջ, դէմ առ դէմ կուգանք Հայկուհիին հետ:

Քսուելով կ'անցնիմ քովէն, իբր թէ բոլոր

բովին անձանութներ ըլլայինք իրարու, և նէ
ի դուր կը պատրաստուի պատասխանելու
բարեկամ:

Շեղեցի ճամբաս, կերթամ ծովափ. ծովը
ուռած է, կը հեւանան ամառանոցները:

Վերցուցի գլխարկս, հովը կը խաղայ
մազերսու հետ, կը սուլէ ականջներուս մէջ:

Նստայ, ու կռթնած խոշոր քարի մը
կուշտին, կը դիտեմ իրարու հետ պայքարող
քով քով վաղսղ ալիքներն հսկայ:

Հեռուի կզղինները, և յետոյ ծովուն վրայ
տատանող առազաստնաւերը, որ մէկ կը սուզ-
ուին ջուրերուն խորը, կը կորսուին տեսողու-
թեանէս, կարծես կ'ընկղմին, և մէկ մըն ալ կը
բարձրանան ալիքի մը կատարը, պատերազմի
պահուն բացուած, խաղաղութիւն հայցող
ձերմակ դօշակներու նման կը պարզեն իրենց
առազաստները:

* * *

Մոռցայ:

Ես կը մտածեմ անկողն ու անյատակ
ծովուն վրայ: Իր զանձերուն, արշալոյսներուն
արծաթալոյս, վերջալոյսներուն հրավառ, լուս-
ւորեալ գիշերներուն սիրաքրքիր, և իր հեռուի
զեղապաճոյճ ամիսներուն վրայ:

Լեցուած երգովը, կարծես կ'երգեմ ևս ալ
իր խաղերով, իրեն հետ միասին կը մոնչեմ:

Նման ալիքի մը կը հարուածեմ, կը դռ-
տեխտնուիմ, և յետոյ կը հարցնեմ ինքզին-
քիս՝ ևս ի՞նչպէս կրնամ դիտնալ թէ ի՞նչ լաւ
է որ կ'երգեմ՝ հիմայ հոս անոր հետ:

Նմաններուս թաղմանական սաղմոսը
թերեւս, կամ բնութեան աւթերուն հետ՝ նայն
բնութեան խլեակներուն, պայքարին մարտեր-
դը, ու կարելի է, անոնց յաղթանակն է որ
կ'երգեմ, և աս վերջին միաքը, կը հպարտացնէր
դիս:

Ը.

Ձուրը կ'սկսի լրթանալ ու շիչիլ:

Բարձրացիր, կ'ըսեմ, տես պիտի անձրեւէ:

Կ'նլլեմ սաքի, անհոգ անհոգ կ'սկսիմ

քալել:

Ինչ լաւ է, ինձ ոչ ոք կը պարտադրէ
շարժիլ իր ուղածին պէս: Ես իմ տէրս եմ,
կ'ուրախանամ, կարծես թէ տէրն ըլլայի անհուն
անսահման տիեզերքին:

Պիտի անձրեւէ, լաւ, ևս կ'երթամ տուն,
կը դոցեմ սենեակիս դուռը և այդպէս ինձի
հետ կ'ըլլամ որքան ստեղծ որ հաճելի ըլլայ:

այդ ինձ: Իմ մտքերսու հետ, կը ջանամ զո-
նանք ալ ընել ինծի պէս, ինչպէս որ կ'ազնւեմ
ըլլալ:

* * *

Անձրեակաթքը կ'սկսի:

Ճամբան կը կենամ հացալճառին օտաջ,
կը գնեմ հացս, յետոյ կը մանեմ նպարալճառ-
ոի մը խանութը, հոն կը տեսնեմ Մարգարիտը:

— Բարեւ, Մարգարիտ, ի՞նչպէս ես,
Վաղուց է հանդիպած չե՞նք իրարու: Ինչո՞վ
էիր զբաղուած, այս իրիկուն կ'ըլլանք
միասին:

Ես գնեցի հաց որ բաւականաչափ է
երկուսիս. կը գնեմ և կառոր մը երչիկ, դու
ի՞նչ բան կ'ախորժիս: Տէ, մի՛ քաշուիր, պզտի-
կս, այդ ես է որ կ'առաջարկեմ: Անհոգ եղբր,
երէկ ծախեցի պառտառ մը, դրամին մեծ մասը
քովս է դեռ, կարող եմ գնել մեզ համար, եր-
կուսիս, և՛ դինի: Կը յիշեմ, դու կ'ախորժիս
կարմիր ու անուշ բիւրեղն, անուշ աղջիկ, այո
կը խմենք, կ'ուրախանանք և կը զուարճա-
նանք, ըսէ՛, գոհ չ'ես:

Բառերս, կը տեսնեմ թէ որքան զսփոնա-
կութիւն պատճառած են իրեն. նէ կը ժպտի,

կը շիկնի ու լուսարած թիթեռնիկի նման կը
թրթռայ քովս:

— Աճապարենք, անձրեակաթքը խիտցաւ:
Ինչո՞ւ. այսքան երկար ատեն չեկար իմ մօտ:
Մոոցար զիս ու սենեակս, զիսեմ ան սչ ոք կը
հրապուրէ իր աղքատ ու մութ պատերով:

— Ոչ, ես չէի ուզեր խանդարել Պրն. նկա-
րիչը: Կը նայիմ, աչերը կը փայլին ու չարա-
ցած կը թուի:

— Պրն. չկարիչը, կ'ըսեմ անտարբեր,
չհասկընալ ձեռքնելով, երբէ՞ն ի վեր է որ քեզ
համար Պրն. ն'արիչի եմ փոխուեր: Դու ալ
ուրիշին կը սիրես, չէ՞ որ առաջ ինձ «սիրա-
կանս» կը կանչէիր:

— Ձէ, ձիւրա՛ւր, կըսէ, օտարականի մը
կոտորադ հնչեմովը արտասանելով անունս,
ուրիշ ոչ ոք կը սիրեմ, միայն քեզ, մոռնանք,
կըսէ և կը սեղմուի թեւիս:

— Իսկ դու, չես յիշեր, միշտ հաճելի ես
եղած, աւելի շատ հաճոյք կ'զգամ քեզմէ, քու
ընկերութենէդ

* * *

Որքան պարզ հոգի ու նուիրուած սիրտ է
այս աղջիկը կ'ըսեմ ինքնիրենս: Եւ որչափ
քաղցր՝ իր մանկուհեակ վստահութիւնով, միա-

մը առթեամբ, ու անձնուէր: Որուն հոգը թէ
ոսովկուհի մը կը նկատեն, սրովհետեւ զար-
գացում հունի և կարուհի մըն է: Չհասկցուած
քանի մը խօսք հունի բերնին մէջ, ոչ ալ
կ'ուզէ թռչիլ չմարտուած երկու զաղափարով,
յաւակնութեաններ հունի, հարար ալ չէ:

Մենք միասին ուրախ պահեր կանցնենք:

— Ես ինչո՞վ հաճելի եմ քեզ, սիրական,
ի՞նչ բան ախորժելի կը դարձնէ զիս, կը
հարցնէ,

— Աչերդ մեղուշ, երբ կը նայիմ աչերուդ
կը մոռնամ սե աչերուն թողած խիթը, սեակ-
ները չար կ'ըլլան և յետոյ նենգամիտ: Իսկ
կապոյտ աչերուն պէտք չէ նայիլ, կատունե-
րուն աչերն ալ կապոյտ են, նաեւ չէ կարելի
վատահիլ խաժակներուն, անոնք օրուան ժամե-
րուն հետ իրենց գոյնը կը փոխեն:

— Ուրի՞շ:

— Քու շրջներդ, պարմանուհիի փոքրիկ
բերանդ, որ կարմիր է ու առք՝ սրտիդ նման,
և փոքրիկ բերանները ստեղ չգիտեն:

— Դեռ սիրական:

— Ճերմակ քնքշենի մարմինդ, որ կը
փթթի թևերուս մէջ, ես անոր ջերմութեամբ
կը մոռնամ բալորին, բալորին:

Մեզի համար ժամանակ գոյութիւն
չունի:

Աշխարհի շրջագիծը սենեակիս պատե-
րըն են, մենք երկուսս անոր բնակիչներն
ենք, և կանք իրարմով լեցնելու համար զայն,
կեցծէ սէրն ու գինին:

Թ.

Ծառերը լըիւ տերեւաթափուած էին:

Յերեկները կարճեր, իսկ ես գիշերները
ուշ կը մտնէի սենեակ, և կը տարածուէի
անկողնիս վրայ, շատ անգամ հագուած:

Կէս օրուան մօտ, երբեմն ալ երբ անցած
էր, կը բանայի աչերս և այդպէս պառկած կը
մնայի ժամանակ մը:

Կը ցնցուիմ անկողնիս մէջ, կը նետեմ
վրայէս վերմակը, դողդղալով կը կենամ
ռնեակին մէջտեղը, ու կը տարածեմ թևերս
առաջ, կը բանամ քով, կ'երկարեմ վեր, և
բարձրացած սաքիս մտերուն վրայ կը ներ-
շնչեմ, կ'արտաշնչեմ, յետոյ արագ արագ կը
հագուէի:

Դուրսը աշխատելու եղանակը չէ, իսկ
սառն մէջ շատ հեղ հազիւ կարելի կ'ըլլար կարճ
ժամանակ մը պարապիլ: Կ'ըլլային օրեր ալ,
գոյները դժուարաւ կը զանազանուէին իրարմէ:

Օր մը վերցուցի զաւագանս: Կէս օրը անցած էր, և ծովեզերքէն քաղցի առաջ:

Նեղուած կ'զգայի ինքզինքս, թէ և ոչ ոք էր վշապցուցած զիս, հոգ ալ չունէի:

Ու ճամբան կը քալեմ, և կը հարցնեմ ինքզինքիս.

— Ժիրայր, ո՞ւր կ'երթաս:

— Օրագրուարձի: Իրաւ, թէ և ցուրտ է քայց չառ լուսաւոր:

— Օրագրուարձի՞, և որո՞ւ հետ:

— Որո՞ւ հետ, ևս ինձի, կը պատասխանեմ լրջացած, ու կը լսեմ ձայն մը որ կը շշնշէ. «Դու կը սաես, առանձին չես»:

Կը կենամ, աչքս կը դարձնեմ չորս բոլորս, պահ մը վերջ շարունակելով ճամբաս, բարձրուածայն կը ծիծաղիմ, կը պոռամ, սե կատու, դու կը խաբուիս . . .

Եւ հեռուէն կու գայ պատասխանը.

«Դու կը խաբուիս»:

Ժ.

Այլեւ չէր երևիր քաղաքը: Ետիս փոռած են բանջարանոցները ուր կ'օրօրուին պրասներուն կանանչները, կը ցցուին անոնց մէջէն:

կաղամբներու զլուխներ, իսկ առջիս կը տառածուէր անոռհման ծովը:

Թափուած քարեր այլեւ չկային կարող յառաջացող ջուրին քայլերը:

Բարձրացուցի վերարկուիս օձիքը, ու փլայ մէկ կողիս, աւագին վրայ:

Ալեակները ֆշալով կու գան ու կը տապըլալկին աւագէ անկողնին վրայ մինչև սեփաթափ իյնալնին: Եւ յետոյ, անձայն, համբ քայլերով, սողալով կը վերադառնան հոս:

Յաջորդարոր, իրարու ետեւ վազելով ալեակներուն դէպի երկիր գալը, պարտուած վերադառնալը դիտելով, կ'անկեղբեմ լատերն անոնց:

Եւ չեմ զգար ինքզինքս հոգ նստած առանձին: Կարծես կը խօսիմ, կը պատասխանեն: Մենք կը հասկնանք զիրար և համաձայն ենք:

Գուցէ անցեր է մէկ ժամ, երկու կամ աւելի, այդ ինձ համար նոյն էր, քայց անշարժ նստած ակզս մտեր կմ:

Կը վերադառնամ:

կը քալեմ ու կը մտածեմ, ես կ'երթամ
տուն, կը պատրաստեմ թէյ, կը խմեմ տաք
տաք ու կ'անցնի, երբաւորաբար եմ:

ԺԱ.

Տանս փողպեղը դարձած պահուստ տեսայ
դէրան մօտ կեցած կին մը: Այդ օ՞վ կրնայ ըլ-
լալ կը հարցնեմ, կը սրեմ աչերս:

Ընչո՞ր, Հայկաւհին է, բայց ի՞նչ դարձ ունի
հոս: Կ'աշխատեմ չկարոնցնել ինքզինքս, աե-
տարբեր կ'անցնիմ, իբր թէ մարդ կեցած
չըլլար:

— Ժիրայր, կը ձայնէ ետեւս, չեմ ալ
ուզեր տեսնել զիս, նոյնիսկ բարեկէլ:

— Ներսիսիս հղէք Օրիսըդ, կ'ըսեմ
կեցած դառնալով ես, ծովափն էի, երկար
երկար դիտեցի ծովը, աչերս լեցուն են իր լոյ-
սերով, ականջներուս մէջ խոնարհած են ձայնե-
րը, յետոյ կը մտածէի, յափշտակուած եմ
անոնցմէ, ու կը քալեմ առաջ:

— Բայց ի՞նչ եմ ըրած քեզ, չեմ ալ ուզեր
կենալ, լսել: Ժիրայր ըսէ, ինչ օ՞վ մեղաւար ու
տրամանի եմ այս բալոյրին:

— Ի՞նչ կարող էիր ընել, խեղճ պղտիկ

կին, կեցած կը պատասխանեմ հեգնական քրմ-
ծիժաղով մը:

— Անցեալ օր չտեսնալ ձեացուցիք ե
անցար: Այսօր երբ կեցուցի, անհամբեր ես
երթալու, մինչ ես ժամէն աւելի է քեզ կ'սպա-
սեմ հոս:

— Այս, ես կ'աճապարեմ, կ'ըսեմ չոր չար:

— Ժիրայր, դու կը սիրես բալոյրին, դիտե-
տունը ծառայող աղջիկը, կարաւհին, պոռնիկը,
բալոյր անսքսն օր ես չեմ:

— Ձէ, կարելի է դուք շատ լաւն էք,
բայց, այդ չհետաքրքրեր զիս, չեմ հասկնար
ձեր լեզուն: Ինծի համար ճամբան բայց ու
շիտակ է, չեմ աւելի մտածին մէջ խտրութիւն,
կը հասկընաք:

* * *

Արագ արագ բարձրացայ վեր, տեսեալիս
մէջ ես ու առաջ կը քալեմ ու կը մեղախօսեմ:

Ես կը սիրեմ բալոյրին:

Գինեատունը ծառայող աղջիկը, կարաւհին,
պոռնիկը:

Այո, ճիշտ է: Բայց չէ՞ որ ամէն մարդ
քիչ թէ շատ պոռնիկ է:

Կան հօգիւրդ, սրտով, մարմնով, սուրիչ-
ներ աչքով միայն, լեզուով, մառաւմով,
դրչով: Իսկ անսքսն օր մարմինն կը ծախեն

ճարտարօրէն կամ ապրիկարութեամբ, շատ հեղ պատառ մը հացի համար, այդ խեղճերը կը կոչուէին պռնիկ, և կարժանեանան սա պուպրիկներուն արհամարանքին:

Յետոյ, ի՞նչ կը կարծէ այդ մանկունիները իր մանրիկ մասներուն, քմահաճոյքներուն խաղալիքը դարձնել, և վերջը...

Կը խաբէս ինքզինքդ աղջիկս, շատ պզտիկ ես տակաւին, թաթիկներդ կը յագնին:

Ժիրայրը աղայ մը չէ, մեծ տրու մը, կը հասկնաս, հասած անասուն մըն է ան:

ԺԲ.

Ուշ գիշեր էր, բարձրացայ նստած սեղես, կը հարցնեմ ինքզինքիս, ինչո՞ւ հաս մնացիր այս ցուա օրին, հապա թէյդ հոն սեղանին վրայ...

Բաժակը, ապուշի պէս, չի աչերով կը նայի ինձի:

Կը շփեմ ձեռներս իրարու, աճապարանքով կ'իջնեմ, կը դառնամ փողոցէ փողոց, կը քալեմ առաջ...

Յետոյ Մարգարիտային տանը առջև կը կենամ՝ քաղքին ամէնահեռաւոր ծայրը: Սենեակին մէջ լոյս կայ:

— Մարգարիտա, կը պոռամ վարէն, Մարգարիտա...

— Մի՛ ձիւրաւիւր, կ'ըսէ աճապարանքով բանալէն պատուհանը, դրացիները կ'անհանգըստանան:

— Ի՞նչ կ'ընես, կարելի է:

— Կ'աշխատիմ աւարտել շրջագրեստ մը:

— Բայ դուռը:

— Եւ, կ'ըսեմ հրելով սենեակին դուռը, թող գարձդ:

— Պէտք է աշխատիմ, աշխատիմ...

— Ինչո՞ւ, սիրունիկս, երբ ես դրամ ունիմ դու ինչո՞ւ աշխատիս: Չէ՞ որ դու փոքրիկ սիրականս ես, ըսէ չե՞ս:

— Այո, կ'ըսէ կարմրած, ու կը նետուէ վիզս, համբուրեց:

— Շատ կը սիրե՞ս զիս, Մարգարիտա:

— Շատ, կ'ըսէ ծանկիւս նստելով:

— Ուրիշ դ՞ուք կը սիրես:

— Ոչ ոք:

— Տես, թաշկինակը ցոյց տալէն, անունիդ սկզբնաւորը դրած եմ իմ բոլոր ճերմակեղէններուս վրայ, իմ ինիս քով, իբրեւ թէ, դուրս ելլայիր:

— Քուկդ չե՞մ:

— Այո՛, հիմայ, ու շատ կամայ ձայնով մը գլուխը դրած կուրծքիս, իսկ ես, քուկդ եմ, միմիայն քուկդ...

— Արի երթանք, Մարգարիտա, բարձրացնելով, հոս ցուրտ է:

* * *

Ճամբան, քալած ստեղծելիս ձեռքը սեղմելով կը կեցնեմ:

— Ճիշդ է, քեզ կը սիրեմ, կ'ըսեմ, բայց այնպէս...

Կուսեթիմ:

— Ինձի կը բարկանա՞ս, Մարգարիտ, կը հարցնեմ ընդհատելով լուսեթիւնը, ինձի կը բարկանա՞ս...:

— Ձեմ կարող, կ'ըսէ, անկաբեկի է, քեզ կը սիրեմ, ու լալով կը նետուի թեւերուս մէջ:

ԺԳ.

Օրերը կը թռչէին:

Երկինքը սկսաւ պայծառանալ, բայց ցուրտը կը կճէր, դուրսը երկար մնալ չէի կրնար:

Ձմեռ էր, թէև ոչ խիստ:

Ժամանակս կ'անցընէի կրցածիս չափ շատ աշխատելով, մինչև մատներուս անդործելի դառնալը:

Մնացած պահերս ալ սրճարանը, կամ

ճաշարանը ընկերներու հետ, ծանոթներու քով:

Յաճախորդ ալ չէր պակսեր, և ես կը վաճառէի կարելի եղածին չափ շատ, առանց յաւակնութիւններու, նայելով օրուան վիճակիս:

* * *

Նոր էի դարձած: Գիշերը ուշ, ու գինով դարձայ առէն: Ծանրացած կ'զգամ գլուխս: Բացի պատահանը, ձեռներս դրած դրպանս, ես ու առաջ կը քալեմ չմտելու համար:

Սանդուխին աստիճաններուն վրայ կը լսուի մանր սոսնձերու ձայներ, տանտիրուհիս ըլլալու է կ'ըսեմ, կը նայիմ օրացոյցին, բայց դեռ վարձքը վճարելու օր կայ:

Կը դարնեն դուռիս:

— Մտէք:

Հայկուհին է, կը մնամ եղած սեղս:

— Ներեցէք որ համարձակեցայ բարձրանալ:

Լուռ եմ:

— Մտածեցի՝ կարելի է հիւանդ է: Անցեալ օր ամբողջում տեսայ...:

Կը սխալեմ: Կը կարեմ խօսքը, այդ օրը ծովափէն կը վերադառնայի, և հովը, պաղեցուցած էր այտերս: Ես նայն գիշերը անցու-

ցի նաև լուրիչին հետ, ուրախ պահեր ապրեցանք, ինքզինքս շատ առոյգ կ'զգայի,

«Այսօր ալ լաւ եմ: Գիշերը ընկերներու հետ դուրսն էի, խմեցինք, սրահեցինք, դուարձացանք:

«Դու չգիտես թէ որքան խարտաշ էր ան, ստեպղինի աղուամաղի պէս, ստենները ճերմակ մոեքուն վրայ դեղին շուքերու կը նմանէին: Նստած ծունկիո, կատուի մը պէս կը ճանկէր կուրծքս, կը խաղար մազերուս հետ:

«Նորէն առողջ եմ, կայտառ կ'սպասեմ սեռուակիս օգը փոխուելուն, թէյս խմելէ վերջ, նստիլ ու աշխատելու համար:

* * *

Լաւ եմք: Գլուխը կախած է, կը պատուէ թաշկինակը:

— Ժիրայր, ինչո՞ւ այդպէս չար ես ինձ հանդէպ, կը կակաղէ...

— Չա՞ր, ո՞չ, ոչ ոքի հետ, բայց, այս, ես ինձի համար, զի ամառը տաք է, պղտիկ աղջիկ ձմեռը ցաւաւ...

— Մինչ ես, կը չարունակէ, միշտ կը մտածեմ քու վրադ...

— Անտեղի զբաղում, և դերես կ'սպասէք որ շնորհակալ ըլլամ:

— Ի՞նչ կը մտածես իմ վրաս, կը կանչէ յեղակարծ շարժումով մը բռնելէն թեւս:

— Ոչինչ, չէի յիշեր անգամ ձեզ:

— Քեզ կը սիրեմ, կ'ըսէ, չեմ կարող մոռնալ: Ուղեցի մոռնալ, աշխատեցայ, բայց չեմ կրնար, չեմ կրնար:

Սէր, կը հնչէ ականչներու մէջ: Սէ՛րը, այո, շատ հին, փաշտա յիշատակ մը:

Լուսթիւն:

ԺԳ.

Սէր, մանաւանդ կը հետաքրքրութեամբ զէպերուն մէջ կը կարդան:

Պատանիները կ'երագեն, լուսնակ գիշերներ պատկած իրենց անկողինին մէջ, և կ'սպասեն անոր, արեւս օրերը նստած կանաչ ծառի մը տակ:

Երիտասարդները անխաիր կ'աւան անուշ միրգի նման: Կը խմեն զայն գինիի պէս, կը փրփրին ու կ'արբին անով:

Ծերերը կը դնեն, և կը ջանան տաքցնել իրենց սառած անդամները անոր կրակով:

Սէրը, այո՛, պատմութիւն մըն է, որ

ամէն մարդ, նախ մանուկի մը պէս կ'ուսնկնաւորէ,
կը մտածէ ու կ'երազէ պատանիի մը նման:

Կը սպասակի երիտասարդի մը պէս, և
նախ համբոյր մը կ'անցընէ ծաբաւը: Օր օրի,
համբոյրները կը շատնան, կ'երկարին ու քայլ
առ քայլ կ'իջնան վար:

Կ'արբիս, կը զովանաս, բայց երանի թէ
տեէր ախպէս:

Կան մարդեր որ իրենց ազատուկը կը
յազեցնեն զազազողի: Ուրիշներ, աւելի սար-
կեշտ, մէկ հարուածով կը նետեն զայն և
տատնք, չարերն են:

*
* * *

— Հայկուհի, կ'ըսեմ, տոած թեւերուս
մէջ, Հայկուհիս, լսէ ինձի:

Ան լուռ է, չի կնած, զլուխը կախ, կ'երեւ-
ոյ թեւերուս մէջ ասդին ու անդին, բայց չի
վախի:

— Քեզ ալ կը սիրեմ, չմոռցայ, բայց
այսպէս . . .

— Բայց կ'ուզէի որ զիս սիրես միշտ:
Կը սեղմուի կրծքիս, կը զոզողայ:

— Գահացիր դաժմով: Որքան քնքոյշ են
մատներդ, սիրուն է խաւք . . .

Լուսթիւն:

Այսպէս ալ լաւ է, այնպէս ալ լաւ էր:

Հեռուէն, զանգակատան մը ժամացոյցը
կը հնչէ: *

Քիչ ետքը, կրկին կը բանայ բերանը ու
կը պոռայ:

— Մէկ . . .

— Վայ բերան, ձայնդ կարէ. . .

— Երկու, երեք, անասանլով, ու
կեցաց, յիշոցներու նման, կը շարունակէ,
ինը, տասը, տասնըմէկ . .

U T 2 6 U U U

Ա.

Եկեղեցւոյ շրջաբակը, կարգով շարուած
թմբիներ կան: Գարնան, երբ կը ծաղկին իրենց
բոյրովը թաղը կը լեցուի:

Թմբի մը շուքին տակ, հողին վրայ
աղայ մը նստած է երազուն:

Այդ ծառերը գաղանիք չունին իրեն
համար: Ամէնն ալ կը կրեն գիր մը, նշան մը
իրմէ՝ իրենց հասակին վրայ: Չափած է բարձրութիւննին, և գիտէ նաև թէ ո՛րոնց վրայ
է որ կը գտնուին բոյներ թռչուններու:

Ինք կը ճաշակէ գարձեալ, շրջաբակին
տրեմուտքը ուռճացած, հաստաբուն թթիին
նախախալիքը:

Երբ որ մեծնայ, ան, քահանայ պիտի ըլլայ:

* * *

Տօն է:

Մեծաքսահիւս, նաշխուն շուրջառ մ'ունի վրան, ոսկեծաղկաւած ու ոսկեծոպ, զլուխը գոհարազարդ սաղաւարտ, և ոսկիէ խաչով օրհնութիւն կը բաշխէ խորանէն հաւատացեալներուն:

Քարոզ կուտայ:

Դժոխքին դռները բացաւ: Բոցը, լեզու, լեզու կը բարձրանայ, մեղաւորները կը ձենձերին:

Ժողովուրդը ահաղարհուր կ'ունկնդրէ.

«Ձկայ, փրկութիւն չկայ մեղաւորին»:

Կը ծաղկեցնէ արքայութիւնը: Հրեշտակներու երամակներ են որ կը սաւառնին:

Հիտպարութիւն կը բացագանչեն, կը լսէ. «Խնչ պերճախօսութիւն»:

* * *

Ճերմակ քարէ պատերով, բարձրակամար, թաղին խոշոր եկեղեցին կը կանգնի թառած

բարձրաւանդակին վրայ, և արձանի մը նման, մեծ, լուռ, անշարժ աչիւրը սեւեռած է հեռուն:

Զառիվարին վրայ, մէկ կողերնուն ծոած, կազ խրճիթներ կան, բնակարաններն աղքատներու, որ կը սողսկին:

Աւելի անդին կը տարածուի կապածուպ ծովն անծայրածիր, և ծովէն կը բարձրանան պալարներու նման, ամառանցներով շքեղ, հեռու նստած բազմածխոր քաղաքէն, կողերները դալարազարդ:

Նստած տեղէն կը տեսնէ բոլորին դէպի վեր, անոր նայելնին երկիւղած:

Այս, ան քահանայ պիտի ըլլար:

Ժամերգութիւնն աւարտեր էր, լսեց մօր ձայնը՝

— Ժիրայր:

— Հը . . .

— Քալէ առն.

Գլուխը կախ, դեռ երազուն կը հեռեի:

Բ.

Արծաթ դրամ մը տուաւ հայրը, չուկայէն պղտիկ դնամէր ընկու համար, և պատուիրեց չաւանալ:

Կը քալէ արծաթն փփին մէջ չարժեքէն
ու, «ես մեծահարուստ պիտի ըլլամ»:

«Շատ մը ծառաներ, աղախիններ պիտի
ունենամ, շուկայ անոնք պիտի երթան, տան
գնումները ընելու»:

Խոշոր պալատ մը պիտի ունենայ:

Կամարակապ մեծ դուռն երկաթէ կը բաց-
ուի ստորտային վրայ, և երկար ծառաւորի մը
բարտառանը կիսելով կը կապէ զայն պալա-
տին:

Յատկապարգեր, սօսիներէն լայնարուն
շուշուելով վեր, իրար խոնարհող սաղարթները
կը նաշխեն անհամար փնջիկներով, և ձենող-
կուզակներ, զարդալապտերներու պէս, կապոյտ
կուզակներնին կախած են վար:

Պալատը քարոյրմ, բազմաթիւ սենեակներ
ունի:

Կարասիները սակեղբուսդ են, սպասները
սակիէ ու արծաթէ:

Հիւրերն անպակաս կ'ըլլան, երգն ու
պարը թե թեի տուած կը լեցնեն, և կը
լաւանան զիշերները:

Տիկին Անդինէին յաման, կին մը ունի:

Պալատին ետին, ընդարձակ պարտէզ մը
ամէն տեսակ պաղիններով:

Գարսու: Է: Կեռասները կը կքին կարմիր
պտուղներու բերին տակ:

Ամառ մէ: Սալորինները պճնուած են
զոյնզոյն սալորներով:

Ամբայ վերջը, տանձերն ու խնձորները
շիկնած, հասուն կախուած կ'ըլլան բարունակ-
ներէն:

* * *

Կեցաւ ճամբուն վրայ:

Անցորները կը զարնուին ու կ'անցնին,
արդեւ կ'ըլլար անոնց:

Խնդրար'ուներ եկած են հեռը խօսելու:

— Ի՞նչ կ'ուզէք, կը հարցնէ, ըսէ՛ք:

Ոտքի կեցած, զլսաբաց կը խօսին խորին
յարգանքով:

Լուս են:

Արծաթ դրամ մը նետեց, և՝

— Առ, ու գացէք, կ'ըսէ անոր որ աւելի

մօտեցած էր:

Անցորդները կեցած կը նային ապշած:

Ձեռքի դրամը նետեց և բարձրաձայն կը

խօսի առանձին:

Կ'սթափի ինկած դրամին ձայնէն: Կը

փնտռէ, աւ արագ արագ կը շարունակէ ճամբան:

Ինք, մեծահարուստ պիտի ըլլար

* * *

— Ո՞ւր ես, կը սաստէ հայրը, սուր սր կըթառ հսն կը մկաս, ժամէն աւելի է, ըսէ ինչս՞ու այսքան ուշացար:

Գ.

Տափարակ ու լերկ հրապարակ մը կայ հողի, իրենց տան առաջ:

Տէրերէն լքուած պարտէղ մըն է անջրգի, խոպան:

Թաղին զօրանոցէն, նորակոյ գինուորները հսն կուգան վարժութիւննին ընել:

Հրապարակին վարի ծայրը, լուստենի մը կայ հաստաբուն, շատ բարձր ծառ մը և միակ կանաչն անոր մէջ: Իսկ ճամբուն քով ցած պատ մը կիսափուլ:

* * *

Մանկութեանը բոլոր ազատ ժամերը, հսն խաղալով անցուց:

Կը տեսնային դրացիները, արեւուն ստիկ և անձրեւին, հիւղակներ շինելը:

Իսկ գինուորներն եւր կուգային, կը բարձրանար պատին վրայ, նստած կը դիտէր ուշադիր:

* * *

Ան երբ որ մեծնայ, գինուորական պիտի ըլլայ:

Ուտերուն վրայ ստիկհիւս սուսնացներ պիտի սենեկայ, քովէն կախուած երկար սուր մը:

Հագած է բարձր, սև, փայլուն մոյկեր ու խթաններն սանկրուն, ամէն քայլին կը զնկան:

Հեծած է սպիտակաբաշ ձիուն վրայ, գինուորները կը հետեին հետիտան և ուշադիր իր շարժումներուն, հրամաններուն:

Կը գերէ բանակներ, քաղաքներու կը տիրէ ու կը վազէ յաղթանակէ յաղթանակ:

Ան գինուորական պիտի ըլլար, լաւ ու խոժոռագէ՞մ զօրավար մը:

Գ.

Տասնըհինգ տարեկան, թուխ, նրբակազմ, խոշոր դիւտով, միջահասակ սրտանի մընէր ան:

Սև ու առատ մազեր ունէր, մաւթ երազուն տչեր, բարձր ճակատ մը և զլուխը լեցուն էր տարօրինակ մաքրելով:

* * *

Կը բարձրանար հիմայ լառաւանիին կատարը ու ժամերով այնտեղ նստած կը մնար:

Անօրինա՛յ զէտքեր անդի կ'ուսնէ: ային այդ պահերուն: Անծանօթ հեռաւոր թաղաւորութիւններու տէրն ու իշխողը կ'ըլլար: Յանդուգն զարծեր էին իր ըրածները ահ ոյիսող, զարմանք ասթալ: Իր անունը սարսափով ու հիպոստով կ'արտասանէն:

* * *

Խիզախ նաւաղներուն հետ կը ճախրէ նաւովը, որ կը տատանի ամենի ալիքներուն վրայ, կը ճարձատէ անսնց փրփրած շրթներուն մէջ, բայց չի խորտակուիր:

Կ'առաջադիմէ անծանօթ հեռաւոր ամիր որոնք հարուստ են ոսկիով ու թանկագին գոշարներով: Եւ հուրիններ կային խարտեաչ վարսերով, ծաւի աչերով: Հսկրիններ սևահեր, թխորակ և բարձրերան:

Առևանգեց ամենագոյար ծաղիկներն անսնց:

Կը խօսին անծանօթ լեզուներով, կ'երգեն ու կը պարեն պալատին մարմարէ սալայառակին վրայ:

* * *

Այդ ծառը և իր աննաւաճելի դղեակն էր թառած բարձունքի մը վրայ, որուն մօտէն կ'անցնին միայն արծիւները և ստորորը կ'որստայ արաբալաղ դեղը, թաւալելով իրեն հետ ժայռեր, հաստարուն ծառեր:

Եւ ինք միայն դիտէ, սպիտակաբաշ ձիովը իջնել ու բարձրանալ, մաւթ: զնանափոր ճամբաներով, ուրկէ առանց իրեն կը վախնան քալ'լ իր արիւնկազակ մարդերն իսկ:

* * *

— Ո՛ւր է իշխանուհի Սիրանոյշը, կը կանչէ, ինչո՛ւ կ'ուշանայ իշխանուհին: Ըսէք որ կ'սպասեմ:

Մարդերը կը վազեն խմացնել:

Նստած տեղը անհամբերութեան շարժումներ կ'ընէ:

Սիրանոյշ՝ իրենց դրացի աղջկան մը անունն է, խարտեաչ, չիկահեր, զուարթ աչերով, աղաւոր, աարեկից աղջիկ մը որ խաղընկերը կ'ըլլար վարը, ու միայն մտերիմն էր, ծանօթ երազներուն:

Իշխանուհին կը մտնէ ու խոնարհելով
բարի լոյս կը մաղթէ իշխանին:

Կը ժողուընդի, կը դառնայ անոր կողմը:

Գեղեցիկ է, և ինք զայն հեռաւոր թագաւորի մը պալատէն վերցուց, անգին դահարի մը նման, ընդու իր պալատը:

— Ինչո՞ւ ուշացար, կը հարցնէ, իշխանուհի Սիրանոյշ . . .

— Ուր ես, Ժիրայր կը կանչէ մայրը վարէն:

— Հ'ը, կը նայի վար:

— Ճաշի չ'ես դար:

* * *

Աճապարանքով կ'իջնէ ծառէն, և վազելով,
կը մտածէ դեռ իշխանուհիին կարմիր շրթնե-
րուն, սսկեծուփ մազերուն:

Ինք աչարկու, հոգակաւոր աւաղակ մը,
խիզակ, աշխարհակալ ասպետ մը, մեծ մարդ
մը պիտի ըլլար երբ որ մեծնար ու Սիրանոյշը,
իր իշխանուհին:

Ե.

Ուսումնարան դրաւ զայն հայրը, կ'ըսէր

«մինչև ե՞րբ այսպէս փողոցները լայնքին ու
ու երկայնքին պիտի թափառի. թող ուսանի
քիչ մըն ալ, աւելի ձեռնհաս օգնական մը
կ'ըլլայ դորժիս»:

* * *

Ամէն առտու արշաւարձանէն քաղաք կ'եր-
թար ան հիմա:

Հպարտ էր, ջանասէր և ձգտումներ
ուսնէր:

Քիչ կը խօսէր, չէր յարաբերուեր ամէն
մարդու հետ: Շատ կը կարդար, սկսիկ նկար-
ներ ալ կը շինէր, ու յաճախ մտածումներու
մէջ ընկղմած կ'ըլլար:

Երբ կը քալէ, բերնին մէջ անուններ
ուսնի, աչքին առջև մարդեր, որոնց վրայ կը
հիանայ և կը նախանձի: Իսկ երբ կը նստի,
խորհուրդներու թռչուբոսին մէջ կորսուած
կ'ըլլայ:

* * *

Տարիներ անցան:

Տասնըութը տարեկան եղեր էր, մեծ մանչ
մը, երբ օր մը հայր ու աղայ իրարու հետ
խօսեցան:

— Այլ հասած աղայ մըն ես, կ'ըսէ հայրը, տասնութդ լրացաւ:

«Պէտք եղածէն շատ աւելին ուսանեցար, կ'օգտէ. ան ալ գինիի կը նմանի, աղնիւ գինի մը, մարդ որքան շատ խմէ ալ աւելի կը ծարաւի:

«Ինչի՞ կուգայ աւելին, ես հոս հասայ տասնց այդքան ուսում տաւ ըլլալս. ու մեզմէ որո՞ւն քովը կը գտնուի աւելին:

Տղան լուռ է:

— Անշրտեհա է, Ժիրայր, պիտի գաս օգնել գործիս, յագնած կ'զգամ ինքզինքս, ո՞ր օրուան համար քեզ հասցուցի:

«Եւ յետոյ, կ'ուզեմ որ տեսնես գործը, ճանչնաս, եթէ պէտք ըլլայ, վաղը կարող ըլլաս շարունակելու:

Տղան գլուխը սակայն լեցուն է դադափարներով, երազները կը վաթին աչերէն ու ծրագիրներ ունի կազմած:

— Ես ուսումս կ'ուզեմ շարունակել հայր, կ'ըսէ գլուխը կախ:

— Դուն խօսք չունիս, պիտի լսես ինչ որ կ'ըսեմ: Պիտի թողուս ուսանիլը, կ'օգտէ այսչափը, փուճ բաներով լեցուցիր գլուխդ: Սխալ գործեցի, ինչ որ ըսի սակայն պիտի ըլլայ:

— Իսկ ես կ'ուզեմ շարունակել, ուսանիլ,

կ'ըսէ աղան ըսրձրացաւցած գլուխը, և ոչ մէկ բան կ'ուզեմ լսել:

— Քեզի կ'ըսեմ, կ'օգտէ որքան ուսանեցար, ես քու հայրդ եմ, կ'ընեմ քեզ ան որ հաճելի է ինծի, ու նստած ակզէն բարձրանալով կըլսեն թեւէն, խէթ խէթ նայելով, դուն խօսք չունիս գլխացոյց, պէտք է ընես ըսածս, և թէ որ աւելի աշկերտ կուտամ հնակարկատ կօշկակարի, կ'ընեմ քեզ երկաթաղարծ կամ ջուլհակ: Ես քու հայրդ եմ, ծնողը, սնուցանող, հագուեցնողը քեզ, կը հասկնամ:

«Եթէ պէտք ունենամ մարդու, կ'ընեմ քեզ բեռնակիրը խանութիս, այս այսպէս է, կ'ընեմ անիկա որ հաճելի է ինծի, ես քու հայրդ եմ, կը հասկնամ:

— Եւ մամռակ մը դնա չինէ քեզի համար, ըսաւ քաջկով թեւ հօրը ձեռքէն, և ընել տաւ բռնոր անոնք որ հաճելի են քեզի: Հասկցիր, ես պիտի շարունակեմ ուսումս:

Երբ աղան քայլերը երգելով, տակաւ կը հեռանան անայլայլ, բարկացալ կանչերը հօրը, ուղիւն կը հրեն դուռը, շարժւածով մը, որ կը փակենք անբաղձալի մը ետեւէն, այլևս անոր չբանալու որոշ մտադրութիւնով:

Յետոյ, ան զգալով պարտաւ ըլլալը, կեցած տեղը կը տատանի, կիյնայ բազմացին, ընկճուած հարուածէն ու ձեռներովը գլխուն

զլրայ ու մարմնայն, վիրաւարի մկանային
շարժումներով՝ կը փնտտէ անդը վերքին:

2

Քաղաքն է:

Կ'աղբի ընկերով մը հետ, հեռաւոր թաղ
մը, աղքատ սենեակի մը մէջ:

Սիրանայն է, նորէն շէկ աղջիկը միայն,
իր երբեմնի իշխանունին որ կուգայ յաճախ
զայն տեսնել, և անոր է որ կը լիօսի, թէ ինք
ինչե՛ր կ'սկզբ ընէ:

* * *

Անդադար կ'աշխատի:

Հաց կը չա՛նի. ժլատութեամբ կը վարձա-
րեն, մինչ ինք միշտ աւելի չափին կը կարօտի:

Կ'ուսանի ցորեկը գիշերին խառնած,
վախճան չունի, բայց ան հարբած է:

Գաղափարները սա'լայն տակաւ ձեւեր
տանել են սկսած, կը հրճուի տեսնելով, բայց
չի դադարի ուսանելէ, չի կենար, ճամբան
քոնած, կը վազէ:

«Անսանձ երիվար է, կ'ըսեն ուսուցիչ-

ները, նոյն դը, արիւնը թարմ դինիի պէս
երակներուն մէջ կը պղպղայ:»

Արտասահման մեկնեցաւ, աղքատիկ
մախաղը շարկած ուխտաւորի մը պէս:

Է.

Յաջողած է շինել մեծ նկար մը:

Անոր կը նային կը դայթակդին, «հեթա-
նոս մը, հաւատացեալ այս դարուն մէջ, ինչ
ամօթ», հեռուն կեցած կը մըթմըթան:

«Գեղեցիկ Գարուն»ը անուանած էր զայն:

Գործ մըն է, նոր մը, «ո՞վ է գոյնով ու
լոյսով առատ այս վայրի աղան, մանչ մըն է,
չառ յանդուգն և ինքնահաւան», կ'ըսէին:

Ընդունուած էր տարեկան ցուցահանդէսի
սրահին մէջ ու վաճառուած:

Ուրիշ մը անկէ վերջ, որուն անունը
«Արեւուն Տակ» դրած էր, անունը հռչակեց,
իր վրայ կը խօսէին:

Ի՞նչ է յաջողութիւնը:

Բոյրն է ծաղկիդ որ կը զգլխէ հանդի-
պողը:

Համըն է բարունակիդ վրայ հասունցած պտուղին որ կը ճաշակես:

Ան խաբկանքն է, շլացումը և կամ կեղծիքը սուրիշներուն, որուն վրայ, դառնացած կը ծիծաղիս:

Յաջողութիւնը սակայն ժպիտն է արեւուն, թեւ կուտայ քայլերուդ, կը տաքցնէ հոգիդ, կը պարարտացնէ սիրտդ, և շատ անդամ հպարտանալու տխմարութիւնն լքել կուտայ:

Թեւերուդ մէջ ինկած ըզձացած կնոջդ կը նմանի ան նաեւ, կը լեցուիս ցնծութեամբ, կ'արբիս, կ'անդամալուծէ քեզ, կը սնանկացնէ:

Բ.

Վառարանին դիմաց, լամբին լոյսով նստած եւն այր ու կին, տարիներու բեռը զիրենք կը ծանրացնէ:

Յուրա ձմեռ է, հովը սուլելով կը թափառի փողոցէ փողոց, կը լսուի հեռուէն սալաշատակին վրայ հարուածներուն ձայնը գիշերապահի ձոկանին:

Մարդը շուկայ էր գացեր, յոգնած նստեր է լուռ, յօնքերէն մին կը բարձրանայ երբեմն ու կը ծոխ գլուխը մէկ կողմին, կը մտածէ:

— Ի՞նչ ունիս մարդ, ընդհատելով լուռ-

թիւնը կը հարցնէ պառաւը, ու թողելով հիւսածը, հիւա՞նդ ես:

— Տղէն լուր ունի՞ս, կ'ըսէ՞ բարձրացնելով աչերը:

— Վախճամ փորձանք մ'է պատահած, չորնամ դաւակո՛ւ . . .

— Պապանձէ կընիկ, դուք բոլորդ ալ միշտ պատրաստ էք վայելել:

— Որտեղէն լուր պիտի ունենամ ես հիմայ, կ'ըսէ լացկամաց ձայնով, տունը դամուած պառաւ մըն եմ:

Լուռութիւն:

— Ըո՛է տյ մարդ, դիս մի տանջեր:

— Համբերէ: Արտասահմանէ կ'ըսեն:

— Այս ցուրտ ձմրան, գիտեմ:

— Քաղաքը բոլորն իր վրայ կը խօսին, կ'ըսէ քիչ ետքը վեր առնելով գլուխը, իր քործերուն:

— Մեռնիմ արեւուն:

— Ըո՛ին, «մեծ մարդ մըն է եղած աղադ, հոշակաւոր նկարիչ մը»: Հին ծանօթներ որ հեռուէն բարեկէլ հաղիւ կը հաճէին, մօտեցան ձեռքս սեղմեցին. «Տղուդ անունը օրըստօրէ կը մեծնայ հոն, մեծ մարդու՛մը հայրն ես դու. . . ,

— Հապա ե՞ս, ընդլըզած կը բացադանէ, իսկ ե՞ս:

— Լո՛ւէ՛, կը սաստէ զայն, նոր կը յիշես,
ի՞նչ ըրիր անոր համար, ըսէ ի՞նչ տուիր:

— Ինչ որ կրնայի ընել, թշուարակա՛նս,
բռնաւոր մարդ,

«Ա՛մէն օր, կերած հացս վար չեք թար
կսկորդէս, կը մտածեմ՝ կարելի է աղաս անօթի
է, հիւանդ է հոն, կէ՛մ, կը մսի, օրս օր չէ:

«Աստուածամօր գնա հարցուր, շարաթ
չանցաւ որ մոմ չվառեմ, կ'աղերսեմ. «Տիրա-
մայր, աչքդ վրայէն մի պակսեցնէր, դուռալ ինձ
պէս մէկ մենսւճար զաւկի մայր ես ու գիտես
կսկիծն անոր, խնայէ ինձ, քու սուրբ աջդ
միշտ պաշտպանն ու առաջնորդը ըլլայ անոր»:

— Է, դեռ ուրիշ, կ'սէ հեգնանքով,
յետոյ...

— Թողիր երբեք բերան բանալ ըսելու
համար երկու խօսք, դաժան մարդ:

— Պառաւ, լեզուդ քեզի քաշէ, երկնցաւ հը:

— Ինչու պիտի չըսեմ...

— Ճատը, լո՛ւէ կ'ըսեմ քեզի, սաքի ելլելով
կատղած, վերցուցած ձեռքը վեր կ'ընէ դէպի
ան մէկ երկու քայլ, ես կը փրցնեմ լեզուդ:

— Ա՛յ չեմ վախնար քու պառաւէդ, կ'ըսէ
սաքի ելլելով ու կանգնած անոր դէմ: Կ'օգտէ
որքան զիս ճակեցիր, ըրիր դարձիք հաճոյքնե-
րուդ:

«Ես մայր մըն եմ, կը հասկնա՞ս, զիս
դատեցիր զաւկէս, դեռ աւելին, ի՞նչ կրնաս
ընել ինձի:

«Ո՛րդձ մայր մըն եմ, չեղայ ամաքողը նեղ
օրերը մանչուս, զաւրկ պիտի մնամ լոյսէն
նաե իր պայծառ օրերուն, անգաւթ մարդ:

«Ա՛յ չեմ վախնար քու պառաւէդ, փրցուր
լեզուս թէ որ կ'ուզես իմէ արիւնս, դադանի
պէս, ա՛յ չեմ վախնար:

Կուտ իւն:

— Պէտք է զարնես նախ դու զլիւռս,
կ'ըսէ ծանր ծանր:

«Մի խղճար, դատէ ամէնէն մեծ կտորը
քարին:

«Ուժը ի՞նչ է, զլուխի աղա: Նեանցիր մար-
տէ մի քաշուիր, արտը սաքիդ տակ, դու որ
երէկ խաղալիք մ'էիր ափիս մէջ, և կուտայի
քեզ այն ձեւը ո՞ր հաճելի էր ինձի:

«Տղադ մեծ մարդ մըն է հիմայ, պէտք է
զարնես:

Վշտաբեկ իյնալով աթոռի մը վրայ, «ես
մաս հունիմ, ինչո՞ւ ձեռքս սեղմեցին, իր ի՞նչն
եմ, օտար մը լսկ, շունմը, որ հաչելով արգելք
ըլլաւ կ'ուզէ ճամբուդ:

«Հասարակ, ինքնահաւան վաճառական մը
կոպիտ, որ լաւ գիտէ ընել միայն հաշիւն իր
օրուան:

Ինք իրեն դէմ չարացած, ձև ըստին
չունիմ, բալորն իրն է, իր շինածը, միայն իրը,
անարդ, ամբարտաւան ծեր մ'իւմ, լոկ ամէնուն
տրնամարանքին արժանի:

Ե Ր Ր Ո Ր Դ Մ Ա Ս

Ա.

Կը տեսնայի արդէն տանիքներուն վրայի պատուհաններուն բացուիլը ու կը մտածէի թէ ինչպէս վարդիները պիտի ընձիւզին, բայց նախ նշենիները պիտի ըլլային ծաղկողը:

Ձմեռն անցաւ:

Կ'ըլլային օրեր որ Մարգարիտան կուգար քովս, գիշերներ որ կ'երթայի ընկերներու հետ, ամէն ինչ լաւ էր, և երբեք չիմացայ թէ երբ կը սկսէին օրերը և ուր կը վերջանային:

Հայկուհիին քովս եկած օրէն անցեր է ամիսներ, բաւական երկար ժամանակ է:

— Հայկուհի, քեզ ի՞նչ է պատահեր, ո՞ւր ես, ի՞նչ ունիս:

— Ա՛խ ես այնքան շատ դործեր ունեի ընելիք որ անկարելի եղաւ դալ քեզ, ժիրայր, քայց բոլոր ժամանակը քու վրադ կը մտածէի:

Մայրս կ'ըսէր անցեալ օր, «ի՞նչ կ'ընես, ո՞ւր է խելքդ», ան չգիտեր ամէն բան:

Կը դանդաւոր հայրս ալ, «չես առաջինը, ցրտածութիւն մը կայ վրադ: Լուռ կը նստիս մտադրադ, և շատ անգամ պէտք է կրկնենք հարցումնիս որպէս զի լսես»:

Եւ յետոյ, անս, կ'ըսէ ցոյց տալով դարդաթաշկինակ մը, չինեցի բաճկոնիդ զբաւրիկին համար, լաւ չերեիր պարապը:

Այո կ'ըսեմ ինքնիրենս, նէ մտածեր է իմ մասին, յետոյ շնորհակալ եմ հողածութեանը համար, չէ՞ որ ասոնք ալ զղացուածներ են, և մեծ իրեն համար:

— Դու կը մեկնի՞ս, այսքան շուտ, ե՞րբ պիտի գաս ինձ, վա՞ղը:

— Վաղը, ոչ, կը կտկազէ, կուգամ այնպէս, երբ որ ազատ ըլլամ:

— Շնորհակալ եմ վրաս մտածած ըլլալուդ համար, նաեւ սա թաշկինակին համար որ բաճկոնիս զրպանիկը պիտի զարդարէ: Այո՛, կուգաս երբ որ ուզես, ազատ թէ որ ըլլաս, ճիշդ է: Կ'ուզէի խանալ տունը մ'նալու համար, ահա բոլորը:

Չպատասխաներ, արագ արագ կը հեռանայ, իսկ ես տեսայ, նէ Խիւրիկ էր:

Հաւատացած եմ թէ մարդկանց շարժումները կարգաւոր ընդունակութիւն ունին:

Երբ ըսի՝ իրաւունք չունիմ պահանջկոտ ըլլալու, շնորհակալ եմ եկած օրերուդ համար, տեսայ, նէ ցնցուեց: Եւ բոլորովին տոգուեց էր հեռացած պահուն:

Բայց ես չթափառեցայ իր ճամբուն վրայ, կ'ըսեմ բարձրածայն:

Եւ ինչ որ ալ ըլլայ ծածկուածն իր մէջ, չեմ ուզեր զիանալ:

Չեմ նայիր այն կողմ, այո կ'աշխատիմ այնպէս, ինչպէս է պէտք, թէ ինչ է ան:

Շատ մը օրեր կ'անցնին:

Օրուան մէջ կ'անձրեւէ, յոտակ խոշոր կաթիլներով, և պահ մը վերջ կ'երեւի արեւը ու խնկալ կ'սկսի հողը՝ այդ զարնան բոյրն է:

Նշիները արդէն վարդարակ ծաղիկներով քողքուեր էին ու աքառիաներու բոյրը կը դիմաւորէր ամէն երկու քայլիս:

Դուրսը քալած պահուս ևս տեսայ նաեւ պարտէզի մը պատին վրայ փթթած հարսնուկ մը:

* * *

Օրերուս մեծ մասը կ'անցընեմ փողոցը, ազատ բնութեան մէջ, աշխատելով ու դիտելով:

Կան օրեր ալ, որ կուշտ կը տարածուիմ քաղքին հեռուն, պատի մը տակ ու կը դիտեմ պայծառ կապոյտ երկինքը, անոր մէջ նաւաղ ամպերուն կարաւանները սպիտակ, կուսկընդ-րեմ սուներուն ու ջուրին իրարու խառնուող երգը, և կը մնամ այսպէս մինչև միջառի մը դալ ու խայթելը:

* * *

Իրիկունը երբ կը վերադառնամ, աղաքը տրձակուած կ'ըլլան դպրոցէն:

Սկսեր էին արդէն փոխադրել իրենց խաղերը դուրս, փողոցի պզտիկ հրապարակներուն վրայ:

Հեռուէն երբ կ'երևիմ, ուրախ բացադան-չաւթիւններով կը դիմաւորեն զիս, կը քաշէին ձեռներէս ու կը սանէին նստեցնել իրեն մօտ:

Կը դիտեմ խաղերն անոնց, կը խօսիմ, և նուազի մը պէս անուշ կը հնչէ պոռալ կանչել-նին: Կը հրճուիմ տեսնելով ժիր ժիր շարժում-ներն, արեւազօծ դէմքերն իրենց: Խոշոր խոշոր աչեր ունին, ու հարածիծիի մը ըրած մէկ խաղը ընկերովը, կամ մէկուն, դիմացինին երեսին նետած ազատ հայհոյանքը կ'ուրախացնէ զիս:

Բոլորովին ընտելացեր էին, խաղէն դուրս մնացողները կը նստէին քովս հողին վրայ, ու կը հաղորդէին իրենց ուրախութիւններն և վիշտերը:

Մին բարենիշներ ոտացած ըլլալը դպրոցին մէջ, կ'ըսէ:

Ուրիշ մը կը պատմէ թէ ինչպէս այնինչը՝ որ չառ անգամ անձանթ մըն է, անկարող է եղեր պատասխանելու ուսուցչուհիին հարցում-ներուն և արժանացեր պատիժի:

Եւ այդ միւսը երբ ներկայ մը կ'ըլլայ,

խաղը թողած կու գայ արդարացինք ինքզինքը «գիտէի կը պտռայ, չկըցայ պատասխանել որովհետեւ քովս նստողը խանդարեց ու չուարեցայ», և կը կրկնէ՝ հոն սւսուցչուհիին առաջ ըսել չկըրցածը:

* * *

Նաեւ կու գային սկսածով իրենց տուներուն մէջ անցած սւրբին թէ տխուր զէպքերը:

Մին կ'ըսէ՝ «եղբայրս պիտի ամուսնանայ կիրակի օրը, մեծ խնձոյք պիտի ունենանք նոյն գիշերը, բայց մայրիկը արդիւնց չաքարեղէններուն մօտենալ»:

Ուրիշ մը կ'իմացնէ՝ «քոյր մը ունեցայ, անոր աչիքը փակ են ու չարունակ կու լայ, որովհետեւ երկինքէն զամբիւղով վար իջեցուցած են»:

Տղայ մըն ալ, վշտահար՝ «գիտե՞ս, մեծ մայրիկս մեռաւ,» կը հեկեկայ:

Ասոնք սւրբին ու տխուր զէպքեր են, և ես օր մը մէկուն հետ կ'ուրախանամ, քանի որ եղբայրը պիտի ամուսնանայ անոր: Միւսին հետ կը մտահոգուիմ ունեցած ըլլալուն համար

քոյր մը, որ միշտ կուլայ երկինքէն վար իջեցուցած ըլլալնուն համար:

Ուրիշ օր մըն ալ կը ախրիմ մէկուն հետ անոնցմէ, որովհետեւ իր մեծ մայրը կին մը, որ զաւակներ ու թոռներ ունեցած է, մեռեր է:

Գ.

Երբ մտնեմ լաւ մը իջած կ'ըլլար քաղքին վրայ, կը բարձրանայի նստած տեղէս ու կը շարունակէի ճամբաս:

Կը մտնեմ տուն, կը վառեմ ճրագս, կը հանեմ դուրս ունեցած պարէնս, ու կ'սկսիմ սուսել լիարերան, իրբեւ թէ կերածս խորոված մը ըլլայ, տանախորհիս կատուն կու գայ քծնիլ, բաժին կը հանեմ պատառներէս:

Յետոյ, կը վառեմ ծխափաղոս, կուշտ կուշտ կը ծխեմ, կատուն ալ կը տեղաւորուի ծունկիս վրայ: Եւ միշտ ընտանի շունչ մը կար որ կը դարձացնէր զիս, օտար ու մինակ չէի զգար ինքզինքս, կարծես ես իմ սեփական տանս մէջ եմ, ու զիս շրջապատողները խաւ ու համր, քար պատերը չեն:

* * *

Աւելի ուշ, կը ճամբեմ կատուն:

Նորեւելի երգ մը մոմաւորով կը տարածուի մանկողնիս վրայ և պառկած տեղէս կ'ուռնկնդրեմ զիս ընդմիջելով անցնող զինավի մը խաղերն ինքնիրեն հետ:

Կառաւներուն սիրուըտիլը կը լսեմ, բայց չեմ գայթակղիր, ոչ ալ կը տաղակահամ: Չէ որ անիկայ մարտի վախճանը կ'աւետէ, և մի քանի տրէն արեւը պիտի ստանայ իր նախկին ջերմութիւնը, հողը լայննայ, կեռասները պիտի վարմրին:

Վարդերները ծաղկած պիտի ըլլան, կ'ըսեմ:

Դրացուհիներս պիտի սկսին բացուիլ իւրեքներուն վրայ:

Եւ ասոնք հետաքրքրական, ուրախ երեսցիւթներ են, քանի որ ես խօսակիցներ պիտի ունենամ հոս մօտս:

Պիտի երկարին պատշաճ ժամերս ու ճամբաները՝ այնքան որքան ատեն որ կարող ըլլամ քալել իմ սեփական սաներով:

Պ.

Վերջերս տարօրինակ արամաղբութիւն մըն էր զարթեր մէջս: Թոյլ ու մաղձոտ կը ղգայի ինքզինքս, օտար և անտարբեր կը դիտէի շուրջս, ամէն բան: Բունն ալ կարուէր էր աչերէս:

Կը պառկիմ, աչերս կը դոցուին թէ չէ կը ղգամ շշուկներ շրջիլը շուրջս, և անօրինակ անցքեր տեղի կուսնենային:

«Ու՛ր առիւծ, կ'ըսէ Գայսը, ինչո՞ւ կը նայես աչերուս խէթ խէթ, պրկած ճիրաններդ, իբրեւ թէ հաշոյած ըլլամ քեզ»:

«Եթէ քաւ սառած քոյկ կարօտ է պատառի, լսէ՛, ես ծամաւելիք կ'ապր չեմ»:

«Զգուշացի՛ր, սիրահար Գայսն եմ, և յաղթանակը շատ դիւրաւ քուկդ պիտի չըլլայ»:

Կը սարսուտմ:

* * *

Խոշոր ծիրանի արեւ մը կը բացուի հարիւրներն վրայ: Անապատի աւաղը կը պճլտայ, սիւզը կը ցնցէ միմեզաներուն ոտները:

«Ֆաթիմէ՛ սիրտհիս, թէ որ հոն ըլլայիր, երկու առիւծներու զուպարին տկանատես պիտի ըլլայիր, կ'ըսէ Գայսը»:

«Ան իր թաթով ուսս կը ճանկոտեր, կը ղգայի խիթը մօիս մէջ խրող ճիրաններուն»:

«Արեւ խաւարեցաւ, անապատը կը մռնչէր մեղի հետ: Կոխած փորին մէկ ոտով, իսկ միւսը խրած աւազին մէջ, պատուեցի երախը: Գետինը ցնցուեցաւ անոր թաւալած պահուն»:

— Գայս, կ'ըսէ հրապարուր դէմքով

ծոելով վրան, ո՞ւր է, ո՞ւր, ցոյց տաւր անոր
թողած վէրքերուն սպինները:

«Դու ի՞նչ ըրիր, կ'ոտէ ետ քաշուելով:

— Ֆաթիմէ:

— Զիս համբարեցիր կ'ըսէ շառագունած,
ու կը սկսի ետ վազել:

— Ֆաթիմէ, կը պառայ, Ֆաթիմէ, սիրու-
հիս...

Կ'արթննամ:

Ե.

Եղանակը բոլորովին փոխուեր է, կեռաս-
ները կարմրած, ու նուսինները ծաղկեր են:

Տունէն դուրս ելած պաշուս տեսայ
Հայկունին:

— Աս ո՞ր հովը բերաւ քեզ հաս կը հար-
ցնեմ, ուսկի՞ց կու գաս:

— Ընկերունի մը մօտէն, կ'ըսէ քալելով
հեռա:

Սուր, տեսայ ըսած պահուն կարմրեցաւ
ու գլուխը կախեց:

Չուղեկեցայ, կը շարունակեմ ճամբաս:
Կը քալենք իրարու հակառակ ուղու թեամբ,
մէկ մ'ալ հաւէս կը լսեմ ինձ ձայնը, կը
կենամ:

— Ե՞րբ կը վերադառնաք, կը հարցնէ,
զլուխը կախ:

— Կարելի է ժամէ մը, երկու օրէն թերե-
ւրս, շատ հաւանական է որ չվերադառնամ
ալ: Ոչ սք կը սպասէ ինձ, ազատ եմ:

Յնցուեցաւ: Լուս կնք:

— Բայց դուն ի՞նչ կ'ուղեւ, կ'ըսեմ ընդ-
տելով լուս թիւնը, ի՞նչ է սեղածդ:

Լուս է:

— Լսէ՛, Հայկունի, այս այսպէս է, հունե-
ցածս ի՞նչպէս տամ:

Խղճալի դէմք է ստացեր, գլխիկոր, լուս
կը հեռանայ:

Կը շարունակեմ քալել, և դարձած պաշուս
փողսը կը տեսնեմ, կեցեր կը նայի հաւէս,
անուշադիր կը քալեմ առաջ:

* * *

Երբ ճամբան կը հանդիպիս ծանօթի մը,
որ առանց վերադառնալի է ճամբան ցուրտին, կը
քալէ գլուխը բաց անձրեւին տակ: Կամ կը
տեսնես մէկը որ ամէն պատառին, կը դանդա-
տի անոր կարծրութենէն:

Մի հարցներ երբեք:

Ան սկզբունքէ պիտի ճտռէ, ցուրտէն
դողդղալով:

Պատահներուն կարծրութիւնը պիտի
փաստէ անատամ բերնովը, ուրեմն, բարու-
թիւնը ունեցէ՛ք չհարցնելու:

Կայ դասակարգ մը սակայն, որ միշտ
սունեցող մը կը ներկայացնէ ինքզինքը:

Ու խոյս կու տայ, քուկինդ չորթած:

Ոյս այսպէս է:

Արեւոտ օր մը հանդիպեցանք իրարու:

Եւ ժամանակ մը վերջ, առտու մը եկաւ
քովս:

Ձի հասկնար չունենալս, կը հարցնէ թէ
ինչո՞ւ, և ի՞նչպէս, քանի որ գլուխս կը ճոճի
իրանիս վրայ, բերանս կը պուռած չէ, աչերս կը
տեսնեն, եթէ ամէն գլուխը կրող, խօսող ու
տեսնող մարդը կատարեալ ըլլար սակայն:

Իսկ ես, պարտաւոր չեմ ամէնուն բացատ-
րութիւն տալու, թէ ինչո՞ւ, ի՞նչպէս:

2.

Քաղեր եմ մէկ ժամ, երկու թերեւ, գուցէ
և աւելի, նոյնն է ինձ համար, իմ ժամանակս
չափ չունի:

Օրերը կը զատեմ իրարմէ գիշերներով,
տարիները եղանակներով, և անոնց երևոյթնե-
րովը զազափարր կ'ունենամ ամիսներուն, և
կ'անուանեմ զանոնք, մեծ ու պզտիկ դէպքերով
միայն:

Անցած եմ, լեզուի մը պէս, երկարող
կղզիին կէսը: Կը հանդիպիմ բնակարաններու:

Ծովէն քիչ հեռու, դալարիքներու մէջ
հաստատուած խրճիթներ եմ: Կը մօտենամ:

Գիւղ մը աննշան, խեղճուկ, ուր փերեղակ
մը իսկ չկայ, բայց անոովոր գիւտի մը պէս՝
կը հրճուեցնէ զիս:

Արեւխանձ դէմքով, հեղահամբոյր մարդեր
են գիւղացիները, բոլորն ալ աղքատ ձկնորսներ:

* * *

Արդէն անցեր է երկու գիշեր որ հոս եմ:
Ձեմ աճապարեր վերադառնալ, և ի՞նչու, կ'ըսեմ,
որո՞ւ քով, ո՞վ ունիմ առնը թողած, ո՞վ կը
սպասէ ինձ, կ'ի՞նչ, դա՞նձ, բարեկամնո՞ր, աղ-
ղականնե՞ր, ոչի՛նչ: Սենեակիս մէջ թափառող
կատուս իսկ ուրիշինն է, որ կուգայ այցելել
երբ պատառի մը հոսն հասնի քիթին և քծնե-
լով ճաշակելէն վերջ, կը հեռանայ կոնակը
դարձուցած ինձ: Աստուած անգամ, թէ այս-
պէս է, թէ այնպէս:

* * *

Ցերեկը զլիաբաց կը նստիմ ծովափը
զիւղացիներուն քով և կը գիտեմ աշխատանքն
անոնց որ վերջ չունի:

Առաւել, մութն ու լուսուն կը մահեն
նաւակները, կ'ըթան բաց ծովուն վրայ որսի:

Կէսօրուան մօտ կը վերադառնան: Կը
չարեն որսացածնին քաղաք տանելու համար:
Գիւղը մնացողները նստած կը նորոգեն վնաս-
ւած ուղեկանները, ու շատ անգամ կ'իներն ալ
կու գան մասնակցիլ անոնց աշխատանքին:

Երբ կը մթնէ, գարնանավերջի անուշ,
պայծառ գիշեր, հանդարտօրէն կայստող ջուր,
լիալուսինն ալ վերէն արծաթ կը թափէ վար,
և անհուն հոգեքնար լուսթիւն:

Գոհունակութեամբ կ'արբենայ հագիս
լուսնակ գիշերէն, հեղածուփ ծովէն, գարունի
մեղմաշունչ բուրաղանդ սիւգէն, նա մանա-
ւանդ աննման խաղաղութենէն:

Բերենքս ի վեր կը պառկիմ աւազին վրայ
ու սիւգը կը փայփայէ դէմքս, մազերս:

Կայծառիկները բացխփիլ լոյսով կը
ղեւորն շուրջս: Զուրին վրայ հեռուն կ'երևին
գիշերուան ձկնորսներուն խալցիկները, և

քովս կուգան շարժիլ ստուերները քնացող
տուներուն, և մշտաթթուն ծառերուն:

Եւ ահա կը լսեմ հեռուէն մեղմ բառեր որ
կը քալեն ջուրին վրայէն: Բանջարանոցներէն
կը հասնի հասակ նեղող վարունքներուն
ձայնը: Ինկած աերեւի մը խշրախշ:

Մէկ մ'ալ, լիւ, լիւ. լիկ, լակ, լիկ.
գիւղին մտարան զանգակիկն է որ կէս գիշեր
կը զօղանջէ:

Լիւ, լիւ. լիկ, լակ. լիւ, լիւ. բոժոժին
ձայնն է Գայսի ուղտին, որ միմողաներու
թաւուարն մէջ կ'արածի:

Առաջս կը բացուի անծիր անապատ մը
որ կը տապալկուի բարբ արեւուն կրակովը:

Արմաւիններուն շուքը նստած են ու.

— Յաթիմէ, կ'ըսէ Գայսը, սիրտէն քեզ
համար երգած մուսլազաներս արաբական
համեմներուն ու բոյրերուն հետ կը շրջին
տօնավաճառէ տօնավաճառ դաշնադրելով ականջ-
ները, հոտաւէտելով ունկնդիրները: Անոնք
անապատին գոհարներն են որ կը գարդարեն
պալատները քաղաքի իշխանաւորներուն:
Անոնց շուրջ կը մրրկէ սրտերը և կ'երկարի
անապատին սաչմաններէն ալ անդին, մինչև

հեռաւար անձանօթ ծաւր: Իսկ անոնք քու
հարճերդ եմ: Մանրիկ ռոններուդ տակ փռուած
գորգը, որովհետեւ ես քու սիրահարդ եմ,
սիրավառ քու աննման գեղովդ:

Կը նային իրարու:

— Դու շրջներդ ֆաթիմէ, կարմիր են
ինչպէս նոնավարդ մը, վարսերդ, սե սաթէ
թերերու կը նմանին, իսկ քու աչերդ՝ ու թեւ
կը լոլորէ անոր մէջքին . . .

— Ոչ, կ'ըսէ նէ ետ քաշուելով, դու շատ
անհամբեր ես, անցեալ օր ալ զիս համարեցիր
երբ դեռ լուսնամանիկը չէր բարձրացած
երկնակամարին վրայ, և արեւը տեսաւ ըրածդ:
Կ'ամաչեմ աչերս վեր վերցնելու:

— Բայց հոս միմտղաներուն ետին, մեզ
ոչ ոք պիտի տեսնէ . . .

— Ան ի՞նչ ձայն էր, կը հարցնէ:

— Հասած արմաւ մը ինկաւ:

Լուռ են:

Չեն երեւիր միմտղաներուն ետին:

* * *

Արմաւիններուն, երկար շուքերը կը շրջին
աւազին վրայ:

Արմաւները կը հասուենան:

Սիւղը կը խաղայ իր մանրիկ մատներով
տերեւներուն հետ:

Դեղնած տերեւներ կ'իյնան:

Սիրահարները, միմտղաներէ վրանին տակ
դալար, լուռ են:

Անոնք երջանիկ ըլլալու են:

է

Կ'անցնին ժամեր: Մատրան լուծ գանգա-
կիկը նորէն կը ղողանջէ, արշալոյսը կ'ողջունէ
Լիւ, լիւ. լիկը, լակ, Գայսի ուղար անտէր
կը քալէ անուղի:

Հարիզոնը կը մօտենայ մանիշակազայն
ըստուերներուն: և կը սենայ աւազաւ աւազը:

Անապատի սաք հովերը կը փչեն: Աւազը
կը պարէ և ոտէպ կը ծածկէ իրին տակ իջեանին
հետքերը ու կը բանայ արեւուն դիմայ:

* * *

Գայսը նստած աւերակներուն քով, կ'ար-
տասուէ կորուսած սիրուին:

Սրինգը ինկած է վար աւազին վրայ, հո-
վերը պատուած են շապիկը, կը ծեծեն կտրծքը:

Արատուքը կը հոսի աչերէն, կը թրջէ ա-
ւազը ոտքին տակի:

կարաւանները կու գան ու կ'անցնին քովէն անոր երգերը երգելով:

— Տե՛ս, կ'ըսէ անոնցմէ մին ցոյց տալով, մէկը նստած կու լայ: Գայսն է ան, ես կը ճանչնամ, այս, ան է, կը ճշդէ աչերը սրած:

— Գայսը կու լայ, կը բացագանչէ ուրիշ մը, բանաստեղծը կու լա՞յ:

— Լոնցէ՛ք, կը պատուիրէ աւելի ծեր մը, ան լաւ է, մի՛ խանգարէք գայն, կու լայ, ա՛խ, որքա՛ն մեծ ըլլալու է անոր ցաւը:

Կը բանամ աչերս, կը նստիմ:

Կին մը ծռած վրաս, կը շարժէր թևս:

— Պարո՛ն, դուք վիրաւորուած էք, կ'ըսէ:

— Ո՛չ, ես պառկեր էի հոս, քնացեր եմ, աչերս չփելով, ես վիրաւոր չեմ:

— Բախրովին անշարժ էիք, կը մըթմըթայիք կծկտուր բռներ:

— Դու ծանօթ ես Գայսին, կը հարցնեմ, անապատի մեծ բանաստեղծը կը ճանչնաս: Ժխտական նշան կ'ընէ:

— Նստէ, քեզ պատմեմ:

— Ամուսինս նախաճաշին կը սպասէ, կ'ըսէ: Ան բոլոր գիշերը հսկեց ծովը փռուած ուռկաններուն քով, և կը հեռանայ ըսելով, «Արբուհի

Մարիամ, ինչ տարօրինակ մարդ է սա քաղաքացին, զարմանալի չէ, եկեր է այս ամայի գիւղը և գիշերը կը քնանայ ծովեզրի աւազին վրայ, սատանայ կայ իր մէջը, սատանայ:

Ը

Իրիկուն է:

Ներկատուփը ձեռքս, փռնաւ կօշիկներով ուղղակի Մարգարիտային կ'երթամ:

— Ահա՛, վերջապէս, կ'աղաղակէ ցնծութեամբ, եկար վերջապէս, աս քանի օր է, ըսէ, ո՞ւր էիր:

— Գիւղը, մօտակայ գիւղ մը:

— Իրա՞ւ, ես վերջի օրերս միշտ կը հանդիպէի տունդ, իսկ դու չկայիր ու չկայիր:

— Փոքրիկս, դու դիս փնտռեցիր ուրեմն:

— Դու ի՞նչ կը կարծես ձիրախը, չե՞ս ասներ, միթէ կարո՞ղ եմ ծածկել ինքզինքս:

— Ոչ, ես տեսնելու կարողութիւնս կորուսեր եմ պղտրիկս: Հոն նստած ես կը մտածէի, թէ ոչ ոք ունիմ սպասող, մինչ դու, դիս փնտռեր ես, շատ շնորհակալ եմ քեզ:

«Այսպէս, այո, կան մարդիկ որ չեն կրնար տեսնել:

«Եւ սակայն կան ուրիշներ, որ չեն ուզեր տեսնել:

«Իսկ ես, այս վերջին ժամանակներս
այնքան շատ ուզեր եմ հասնել, որ կը
շփոթեմ հիմայ ինքզինքս:

— Խօսք տուր ձիրաիր կ'ըսէ, որ ամբողջ
առաջին օրը պիտի տօնենք միասին, բռնած
ձեռքս, կ'երթանք մօտակայ ձոր մը օրա-
զուարճի, ու մեր բոլոր օրը կ'անցնենք հոն,
ան այնքան զուարթ է ու ցնծուն որ կը
համակէ զիս ալ, կը մոռնամ յոգնութիւնս:

— Կը խոստանաս, կ'ըսէ, կը խոստանաս:

— Կը խոստանամ, և խօսքս չեմ մոռնար
սիրունիկս: Այս խոստանալը ուրիշ բան է,
խօսքը պահելը տարբեր:

«Ամէն մարդ կը խոստանայ, բայց շատ ու
շատ քիչեր են որ կը պահեն իրենց խօսքը:

«Եւ ես կը յիշեմ քեզ համար, այսպէս
տարիներ վերջ, երբ ամէն բան փոխուած է,
մարդն որ էի, անասուն դարձած: Բայց այդ
մէկ անգամ, միշտը լաւ չէ: Ես շատ ու շատ
չնորհակալ եմ քեզ:

Թ.

Ամբայ առաջին օրը:

Օրիորդը վարդի կսկսն մը սուտաւ ինձ,
կ'ըսէ երիտասարդը վշտահար, նէ սիրուն է,

թուխ աչեր ունի և յետոյ բոսոր չրթներ,
պէտք է որ ուրախանայի, չէ:

Ես կ'ուզեմ զայն սեղմել կրծքիս բազուկ-
ներուս բոլոր սեփովը, և չեմ ընկր, բայց կը
պահեմ կսկսնը, այո, չեմ մոռնար և թող նէ
այդ չգիտայ:

— Ի՞նչ բան կը պակսի քեզ, երիտասարդին
կ'ըսէ քրքշալով ձայն մը ետեւէն:

— Ի՞նչ բան կը պակսի, կը պտռայ
կատղած, յետոյ չոր չոր ծիծաղելով կ'ընայ
մարդագետնին վրայ:

*
* *

Անդերը լեցուն են անհամար զուարթա-
դայն ծաղիկներով:

Հրաթագ կակաչները կը բարձրանան
կանաչներէն վեր, կապուտիկները բազմած են
ծանրաշուք, մանիշակագոյն զանգակածաղիկ-
ներ կ'օրօրուին սիւգին հետ, իսկ հասկերուն
սաներուն քով ծածկուած կը փթթին բոսոր
անեմոններն և անոուակները ընրոյ զակ:

*
* *

Մարգարիտը ուրախ է, կը խօսի անվերջ,
կ'երգէ, ու կը թռչտի ծաղիկէ ծաղիկ արտելով
անդերը, յետոյ՝

— Տես՝ ձիրաիր, կ'ըսէ դէպի ինձ վաղեմի
լուծ ծաղիկներ բռնած, որքան դեղեցիկ են:

— Մարգարիտ, փոքրիկս դու պիտի յաղ-
չիս, շատ մի՛ վաղեր: Այդ որքան ծաղիկ են
քաղեր, և յետոյ անխնամ, թեղք բեռնաւորներ
ես կանաչներս:

— Այո՛, կ'ըսէ ուրախ սւրախ, չափ չեմ
կարող դնել շարժումներս: Բայց ան՝ս
ձիրաիր, կ'աւելցնէ, որքան կարմիր ու սիրուն
են սա անեմոնները:

«Խսկապէս ես ճաշակ չաւնիմ, շատ անհա-
ւասար եմ կարած ու լեցուցած թեւ...»

— Դու արատաւորներ ալ ես չըջողգեսադ,
մեծակներդ ազատանք են: Իսկ զլխարկիդ, ո՞ւր
թողիր:

— Ա՛հ, կը ճչայ ու երգելով կը թռչի ես:
Իսկական մաս ու է կը մտածեմ
կեցած դիտելով ետեւն, գլխարկը թողեր է
ճամբուն վրայ, ծաղիկ պսկելու համար, և
վստահ եմ, նոյն վայրկեանին իսկ մտոցեր
դայն:

ժ.

Զորը սօսիներուն շուքը, գլուխն ուսիս

նստած է լուռ, և ես չեմ ուզեր շարժիլ
չխանդարելու համար:

— ձիրաիր, դավ կը սիրես, կը հարցնէ
յանկարծ, ըսէ՛, զո՞վ կը սիրես:

— Այդ ո՞ւսկից է նիմա, կ'ըսեմ, ես ալ կը
կարծէի թէ նիրհեր ես:

— Այնքան երջանիկ եմ այսօր, որ չեմ
կարող չմտածել: Ուրիշ անգամներ ալ մտածած
եմ: Կարելի չէ որ ան մէկը չսիրէ, այդ ինչ-
պէ՞ս կ'ըլլայ:

— Քեզ, կ'ըսեմ:

— Կը ծիծաղիս վրաս, չէ՞ ձիրաիր, այդ
մի՛ րներ, կը կսկաղէ, չափազանց է: Յուսա-
հաս կերպարանք է ստացեր, բաւոր սրտովս կը
ցաւիմ վրան:

— Մարգարիտ, կ'ըսեմ ձեռները բռնած,
սիրաւորիկս, լսէ ինձի, չէ՛, դու մի՛ օխրիր, լսէ:
Տարիներ առաջ պատանի մը կար ծովեր անդին
քաղքի մը միջ, որ այս քաղքին պէս մեծ էր
ու գեղեցիկ: Ան սիրեց աղջիկ մը: Զիրար շատ
կը սիրէին, առաջին սէրերնին էր:

«Անկարելի է, կ'ըսէր մին, որ քեզմէ դառ-
ւած կարենամ ապրիլ:»

«Այն օրը որ բաժնուիմ, ինձի համար
աշխարհը այլևս դոյութիւն չունի,» կ'ըսէր
միւսը, և հաւատացած էին ասոր:

«Օր մը, համբուրուելէ վերջ, կը բաժնուին ստիւորակներն պէս:

«Որեր կանցնին:

«Դու ի՞նչ ըրիր, Սիրանայ, ի՞նչ ես ըրեր, կը հարցնէ երբ կը հանդարին կրկին: Ամուսնացար:»

«Կը տեսնես, կը պատասխանէ, և պահ մը լռելէ վերջ, ձեռքը թևին դրած անոր՝ հասկցիր զիս, կ'ըսէ, կը սիրեմ քեզ: Բայց այդ ինչպէ՞ս պիտի ըլլար, ինչսօ՞վ: Եւ յետոյ, սա մեզ չխանդարեւր:» կ'ըսէ ցոյց տալով ամուսնական մասանին:

«Երիտասարդը ապշած կը նայի սիրուհիին, նախ չհասկնար, յետոյ կը զգայ անոր առք ձեռքը թևին վրայ ու կը ակնհայտ անհաշտ իրեն ներսը, կը ցնցուի, զգուսնեմով կը հեռանայ իր այնքան շատ սիրածէն:

«Եւ եղաւ օրը, իրիկուն:

* * *

— Ի՞նչ եղաւ այդ երիտասարդը. կ'ըսէ քիչ վերջ լաւարձացնելով զլուսը, ան ի՞նչ կ'ընէ:

— Կ'ապրի այնպէս, ինչպէս որ պէտք է ապրի:

— Իսկ կինը, ո՞ւր է հիմայ:

— Մեռած է, այո, մեռաւ տղաբերքի պահուն, և ծիծաղելով, Աստուած դիտէ թէ որուն բերքն էր ան:

— Դու ի՞նչ կը մտածես, ի՞նչ կը կարծես:

— Ես ի՞նչ կը մտածեմ, ի՞նչ կը կարծեմ: Իսկապէս, հարկաւոր է կարծիք ունենալ:

«Իսկ ես, եթէ կուզես իմանալ ճշմարտութիւնը, կարծիք չունիմ, չեմ մտածեր:

«Կանանց վրայ կարծիք ունենալ չեմ ուզեր, լաւ է ապրիլ օրը օրին:

«Առ բուրդն աւ բամպակը մկրտէ, կուզէ մնայ, կուզէ երթայ:

ԺԱ.

Կը վերադառնանք:

Մուտ գիշեր է:

Տանս մօտ, խանութի մը ցուցափեղկին առաջ կանգնած է Հայկունին: Հետաքրքրական ոչինչ կար, փերեղակի մը խանութը:

Քովէն կ'անցնինք, կը դարձնէ զլուսը, կը ցնցուի:

Բարեկցի, չտեսներ, կը դողդոջար կեցած տեղը:

Ըրած ենք քանի մը քայլ, կը կենամ, դարձուցի զլուսնս հաս:

Նէ, կեցած է զլսիկսը, դարձած իմ կողմս:
Տեսաւ նայիլս, անմիջապէս գլուխը
կախեց, արագ արագ կը հեռանայ:

* * *

Կը բաժնուիմ Մարգարիտայէն:
Մարդ չկայ, ի դուր կը փնտռեմ զայն:
Կը դառնամ ետ: Մարգարիտան կը սպասէ
— Ինչ սէնիս ձիրաիր...
— Թող զիս, կ'ըսեմ, թող, յետոյ ես
կուգամ քեզ զանել:
«Կը խնդրեմ, մի ցաւիր:
Գլխիկսը կը հեռանայ անձայն:

ԺԲ.

Կէս զիշերը վաղուց է որ չնչեց:
Սենեակին մէջ կը քալեմ ետ ու առաջ,
և կը մտածեմ, չհեռանար վշտաշար դէմքը, կը
կրկնեմ անդադար, «ցաւալի է, ան ցաւաւալի է,
կուլար:

Սմառնային խաղաղ զիշեր, ամէն ինչ

լուռ է ու անշարժ: Իսկ իր սիրտը չհանդար-
տիր, չլռեր:

Կը քալէ ետ առաջ, բարձրաձայն կը խօսի
ինքնիրեն:

Կը պոռայ, ռաքը գեանին զարնելով
յաճախ, «չէ ան չկրնար, ոչ իրը մ'նալ, և ոչ ալ
ըլլալ իմինս:»

Սենեակին դուռը կը զարնեն:

* * *

Կ'երևի քնալից աչերով պոռաւ մը, հալու-
մաշ դէմքով, սպիտակահեր, կանդեղ մը բըռ-
նած է:

— Պրն. նկարիչ, կ'ըսէ, այս բոլոր զիշերն
է, դուք կը քալէք ուժով ուժով, կը խօսիք
բարձրաձայն, ուղղակի կը պոռաք:

«Ձեր ձայնէն կարելի չէ քնանալ, ասիկա
չափազանց է, չափազանց:

«Վարձակալներս եկեր, կը բողբոքեն, ան-
տանելի է:

— Հա, հոս նստէ քիչ մը: Լսէ, ես կը
մտածէի աղջկան մը վրայ...:

— Դուք կը պոռայիք և կը զարնէիք
ոտերնիդ գետնին...:

— Երեւակայէ, աղջիկ մը որ կը սիրէ,

այս կը սիրէ իր բալոր սրտով, բայց սիրած աղան զայն չկրնար սիրել, այնպէս, ինչպէս որ կ'ուզէ նէ:

«Ասիկա ցաւալի է չէ՞:

Գլուխ կընէ պառաւը:

«Այո՛, ցաւալի է, բայց ինչ ընէ ան երբ չկրնար, շատերը, «սիրտ չունի», կ'ըսեն անոր համար, կարելի՞ է, չէ:

— Կարելի է:

— Եւ պահ մը, նէ տկարութիւնը կ'ուսնե՛նայ յանձնուելու իր սրտին, բայց այդ, ինք իրեն չներեր:

«Ես կը քաշուի, հռու պահել կ'ուզէ ինքզինքը, թուշ չէ,» կ'ըսէ, բայց շատ ուշ է, չկրնար մոռնալ, խաղաղութիւն չունի: Այս, ոչ ուժն ունի նէ հիմայ իրը մնալու, և ոչ ալ տկարութիւնը, սիրածինը ըլլալու: Ըսէ՞, ցաւալի չէ ասիկա:

Լռութիւն:

— Դու ի՞նչ կը մտածես:

— Եւ սակայն ներելի չէ ասիկա, կը կրկնէ պառաւը, այս ժամուն բարձրաձայն խօսիլ, պոռալ, ուժով ուժով կոխել, երբ տան մը մէջ ուրիշները կը քնանան, ներելի չէ խանգարել ուրիշներուն հանգիստը:

— Իրաւունք ունիք, բայց ներեցէք, աս

վերջինն էր: Ալ պիտի չքաւեմ, կը պառկիմ անձայն:

«Եւ յետոյ, պէտք է մեկնիմ, անկարելի է, չեմ ուզեր, ոչ, չեմ կարող, կը հասկնա՞ք:

— Կը հասկնամ:

— Ես կը մեկնիմ հոսկէ, ոչ ոքի հանգիստը կը խանգարեմ . . .

— Դիչեր բարի:

Գոցուող դուռն է որ կը պատասխանէ . . .

Եւ պառաւին հեռացող քայլերը կը կրկնեն, «ներելի չէ, ներելի չէ»:

Ե Տ Ք Ը

Ա.

«Ժիրայրը լաւ տղայ էր», կ'ըսէ Թիկին մը քովէն, «անոր տեղը լեցնող մը դեռ չեղաւ մեր ընկերութեան մէջ»:

Նստած ենք խմբովին, ծառերուն աակիք Մարմարայի մէկ կողմին: Հովը կը սլկտայ անոնց մէջ ու իրեն հետ կը պատցնէ ռեաինը մայրիներուն:

Ուրախ ենք, կ'ուտենք, կը խմենք կատակելով իրարու հետ:

Կը խօսինք զուարթ, զուարթ, մեր մէջ երազողներ, երգողներ ալ կան բարձրաձայն, նաեւ սիրաբանողներ, բոլորս ալ գոհ կ'երևինք:

Այս, ոչինչ կը տեսնուի պակաս: Ահաւասիկ
սիրուն կիներ եւ երիտասարդ ազամարդիկ
նստած իրարու քով, գինի պղպղուն, խորտիկ-
ներ, հասուն պտուղներ՝ արեւուն տակ, կանա-
չին վրայ սարքուած խնջոյք մը, եւ չէ՞ որ
բոլորս ալ կը ծիծաղինք:

Չերկարեցի խօսակցութիւնը:

Նէ գործ է ունեցեր անոր հետ, ասիկա
որոշ է, բայց ի՞նչ աստիճանի է հասեր անոնց
յարաբերութիւնը, այդ իրենք գիտեն, սակայն
աշա, հետքեր է ձգեր սա տիկնոջ մէջ, որ երի-
տասարդ է ու վայելչատէր:

Ժիրայրին բերնէն խօսք դուրս չէր գար,
եւ ասիկայ իր աւաւելութիւններէն մին է:

Բայց բոլոր ճանչցող կիները, առհասարակ
նոյն կարծիքն ունին իրեն համար:

Եւ ես, միբաւորութեամբ զգացի ինքզինքս
այսօր, թէ եւ չեմ չարանար:

Բ.

Ժիրայրը հաճելի, աւելին, ան հրապարիչ
երիտասարդ մըն էր:

Շարժումները ունէին կշռուած ու մշակ-
ւած կերպեր:

Բարեկեցիք ընտանիքի զաւակ, մեծցած
սրահիկներու շրջանակին մէջ, ուր մեր ժողո-
ւըրդային պարզ, անկեղծ ու ազատ շարժու-
ձեւերուն եւ հանդիսա նիստ ու կացին տեղը,
առերես ու կեղծ խօսակցութիւն մը, ընկալ-
եալ, սեղմ, չափփութեամբ շարժումները կը լեցնեն
եւ միշտ փայտայտղ է ասիկա, ախորժելի կա-
նանց:

Թէ եւ Ժիրայրը, շնորհալի խոսարհութիւ-
նով մը, կէս չեղնական ժպիտ մը դէմքին,
սրամտութեամբ կը ներկայացնէր, իրենց
ծիծաղելի թերութիւնները, ունակութիւնները
իրենց:

Անոնք չէին լսեր, չէին կրնար հասկնալ,
կը շլահային միայն անոր կնաշաճ շարժում-
ներէն ու բառերէն:

«Իր սեւ պճլտուն տչերուն մէջ, խոռվիջ,
առամակ, թափանցող ջերմութիւն մը կար,
առինքնող դիմացինը, ակաբացնող: Թէ եւ շքեղ
տեսք չունէր, ոչ ալ հովիտ մարմին», կ'ըսէր,
ուրիշ օր մը, կին մը, որ մեր դիտակից ընտ-
րանիէն կը նկատուի:

* * *

Բալոր այս ըսուածները, ճիշդ են: Իսկ
ասոնցմէ զատ, տարօրի ալ ազամարդ էր,

լիցցուն անսովոր կարողութիւններով, և յանդուգն:

Յետոյ, չէր տկարանար կանանց առաջ, որքան ալ տարուած ու հարած ըլլար, կը պաշէր հաւասարակշռութիւնը՝ թէև երբեմն ճիգով: Երբ պէտք տեսնէր, կ'երեւէր նաև անտարբեր, յաճախ արհամարանքի նմանող երևոյթով մը:

Ըսել սակայն լաւ աղամարդ էր ան, չեմ կրնար, թէև կը սիրեմ զինքը:

Իր պակասութիւնները պէտք չէ մոռնալ: Կային րոպէներ ուր ան ուղղակի մանուկէ մը չէր կարելի դանազանել: Կ'ըլլար պարզ, միամիտ, կ'ուրախանար ու կը ախրէր աննշան բաներով:

Յետոյ, պաշէր ալ կային ուր կ'ըլլար շատ անկեղծ՝ կը գռեճկանար: Կը մոռնար պատշաճն ու անպատշաճը ըրածին: Կը խօսէր հասարակ, աղտոտ բացատրութիւններով:

Փոխանակ անոր որ անցեր է շատ ժամանակ, դեռ չէն դադրած չրջելէ նաև տարօրինակ լուրեր իր մահուան պարագաներուն վրայ:

Ըսուածները շատ անդամ մօտենալով հանդերձ իրականութեան կ'երթան չափազանցուած համեմատութիւններու, բարձրացնելով

դայն շատ վեր, կամ իջեցնելով հասարակ, սովորական աստիճանի մը:

Մտերիմներ եղած ենք վարժարանի առաջին տարիէն սկսեալ: Եւ իրարու հանդէպ ունեցած ենք մասնաւոր տկարութիւն մը:

Իրաւ, վշտացայ իրեն, չէր վայլեր ըրածը, բայց չըսի երբէք, ոչ ալ երես դարձուցի իրմէ, թէև ինք զգաց:

Գ.

Կնոջմէն դատուելէն ետք, եկաւ քովս: Կ'ասլիէի այն ատեն պաշտօնով, քաղաքին արուարձաններէն մէկուն մէջ, հասարակ ու աչքէ ինկած թաղ մը, գրեթէ ամայի:

Թաղը կը գտնուէր քաղքի պարիսպներէն դուրս ծովեզրը, իսկ բնակած տունս քովն էր պղախ հասարակաց պարտէզի մը, որ կը բարձրանար յարկ, յարկ, ծովեզրի գառիվներէն:

Հոն կային աքառիաներ, իսկ ածուները լիցցուն էին գոյնզգոյն ցայգածաղիկներով, և ուրիշ աժանդին ծաղկատունկերով:

Պղախի բեմ մը կար, խամածիկներ խաղցր-նելու համար:

Կուգային նաև ամառները խեղկատակներ

աճարարութիւններ ընել, կարճ ներկայացումներ սարքելու:

Անոնք, կտոր, կտոր, չառ մը գոյնի լաթերով կարուած զգեստներ կը հագնէին, կը ներկէին ու կը մրոտէին իրենց դէմքը, և բոժոժաւոր երկար զգականներն շարժելով, հանդիսաւոր քրքջացող ժողովրդին, ծամածռելէն աչերնին ու բերաննին, ծիծաղելով կը կոչէին «պատուական հասարակութիւն»:

Իսկ բնակարանս անկուած էր խրտուիւլակի մը պէս, անդունդի մը եզրը, բարձրը, որուն առաջ կը փոռէր ծովը, չէնքին ոտքը թափած էին ասպնածներ՝ բայց ինչ կտորներ Աստուած իմ, սուր, սուր, անճոռնի կերպարանքներով, և գազանի մը ժանիքներուն պէս ցցուած: Երբ կը նայէի պատուհանէն վար, խելքս կը դառնար:

* * *

Կը պատմէին թէ կրօնաւոր մը որ հոս քաշուած կ'ապրի եղեր ասենոք, գիշեր մը նեոտեր է վար պատուհանէն: Ձկնորսները զայն գտեր են ջախջախուած զլնով, փշրուած անդամներով:

Եւ ամէն պատուհանէն վար նայելուս, կը տեսնէի խեղճ կրօնաւորին պատկերը՝ զուլը կտրած, անդամները ջարդուած, և կարծես տեղի կուտար սաներուս տակ տախտակածը: Կը գահավիժէի խոչոր, սև, դոռուղ և արիւնարուս քարերուն վրայ:

Ահաւարսուն կը դացուէին աչերս, կ'ընկըրկէի, ու նստած տեղս ատրակոյսով կը շօշափէի սենեակիս կարասիները:

Իմ կամքովս եթէ ըլլար մնալը հոս, վայրկեան մը չէի կրնար:

* * *

Շէնքին դրան տռջեէն զառիւլարը կ'իջնէր քսուելով պարիսպին, ծովափ:

Հոն կային քանի մը տուններ խրխլած, աղքատ ձկնորսներու և բանաւորներու:

Դ.

Բախում մը ունեցեր էր կնոջը հետ: Տանաիրութիւն տեսեր է աղախինը սպասաւորին հետ, և ճամբեր երկուքն ալ: Իսկ ասիկայ պատճառ մը չէ գտուելու:

Բայց վերջին ասուները ժիրայրը ունէր ջղագրգրուած վիճակ մը:

Ես, նախ կը վերագրէի շատ խմելուն, անհանգիստ կեանքին, քիչ մըն ալ խառնուածքին:

Ե.

Խեղճ, բարի կին մըն էր Տիկ. Լուսին: Հարուստի աղջիկ և փառասէր՝ ուրիշ բացատրութիւն չեմ կրնար առ իր ըրած քայլին:

Շլացած համրաւէն, ամուսնացաւ չեղելի և այս կ'ըսեմ որովհետև ամենուրեք լուրջ հանդիսաւորութեամբ մը, ինքիդինքը կը ներկայացնէր՝ Տիկին Ժիրայր:

Այն ինչ, սրահներու մէջ, բոլոր այն պարտնները որ ծանօթ էին ամուսնոյն, արգահատանքով կը նայէին վրան, իսկ կիները միշտ նոյնն էն, իրմէ շատ աւելի կ'ուսնեցային թէև ժիրայրը, նորէն կը նախանձէին անոր:

Առանց սիրոյ ամուսնութիւն մը վերջապէս:

Փողոցը քալած պահուղ գետնէն գտնուած դրամ մը: Ան, արծաթ մըն է, ոսկի մը, գոհար մը: Գեղեցիկ է, օգտակար, ուրախառիթ, որուն վրայ մտածած չես սակայն, աշխատած չես, ունենալու համար յոգնած չես: Կը շարժես ձեռներուդ մէջ, և չգիտես թէ ինչի գործածես: Կը մտնես աննպատակ առանց հաճոյք մը զգալու:

Այո, այդ խեղճ կինը կը սիրէր, այդ յիմարը կը սիրէ:

«Ախ զիս կը սիրէ՞ք կ'ըսէ անոր, ուրախ եմ, ի հարկ է, ուրախ պէտք է որ ըլլամ:»

Հա', հա', ծիծաղելով, յետոյ, «ըսէ՞ք խնդրեմ, ինչեքնի՞դ կը պակսի: Ներեցէք, իրաւ դուք հարուստ էք, իսկ ես աղքատ, այդ չէ, ըսէ՞ք, թեանցուկ որոնց առջևէն պէտք է որ րնենք մենք մեր անցքը:»

Եւ այդ կինը հարուստ է, գեղեցիկ, մատաղաշ՝ միայն քսան երկու տարեկան, նաև աղնիւ ու կրթուած, բայց չեմ գիտեր, վայելե՞ց սիրոյ փայփայանքի մը առթած գոհունակութիւնը, որուն, շատ մը իր բարեմասնութիւններովը արժանի էր, և երջանիկ ալ պիտի ըլլար ուրիշին հետ, թերևս:

* * *

Ծնողացը կամքին հակառակ ամուսնացաւ:

Իսկ յետոյ, չըրաւ ազեղ ոչ մէկ ինկածութիւն:

Լուռ կրեց, եղաւ սիրակաթ մօր մը պէս, գուրգուրաց վրան, և միշտ վեհանքն ու ներող եղաւ:

Կը մերժէ մինչև այսօր ներկայացող թեկնածուները, և առաքինի է դեռ: Պէտք է հաւատալ, ասիկա անխախտ բնութիւն կրնար ունենալ, անոնք պիտի չուշանային տեսնուած բիծով մը սեցնել անոր դէմքը, ոչ ասիկա պիտի չխուսափէր անոնց աչքէն:

9.

Արտասահման զանուած ասերը, ճանչցեր է աղջիկ մը, կ'ըսեն, զարգացած ու շնորհալի, որուն հանդէպ շատ խոր զգացումներ ունեցեր է Ժիրայրը, բայց աղջիկը երես է դարձուցեր. անկարելի է:

* * *

Ուրիշներն ալ կը պատմեն թէ, լաւ ծնողներու զաւակ է եղած այդ աղջիկը, և Ժիրայրը ուղած է ամուսնանալ, բայց աղջկան ծնողները չեն հաւանած, վռնած են: Վերջապէս շատ մը բարեմիտներ ու չարամիտներ բոլոր այն ձեւերով որ բան մը կ'ուզեն ըսել, կը շինեն ու կ'ըսեն: Եւ զարմանալի է, իբրեւ ճշմարտութիւն կ'ուզեն որ հաւատաս, զիտնալով հանդերձ իրենք, թէ ըսածնին իրականութիւն է, և երբ կը տեսնեն տարակուսելով լսելի, ուղղակի կը վշտանան, կը վերադրեն դէպի ան, ունեցած զգացումներուդ:

* * *

Մայիս 17-ն էր 1920 ի, թղթաբերը նստակ մը բերաւ:

Ես առի մարդուն ձեռքէն: Օտար պետութեան մը գրոշմակը կը կրէր, և կնքուած Ադրիականի եզերքի այն քաղաքը ուր նաև ապրած էր Ժիրայր, արտասահման զանուած տարիներուն:

Ծանօթ էի այդ հեռաւոր քաղաքին մէջ ապրած արկածալից կեանքին:

Իրեն հոն հանդիպողներէն, լսած նաև

կապեր ունեցած ըլլալը չատ մը կիներու հետ: Կը խօսէին նոյնպէս հայ աղջկան մը վրայ, որ ուսուցչուհի է եղեր վարժարանի մը մէջ:

Շատ կարելի է, սակայն ինչ աստիճանի հասած ըլլալը իրենց յարաբերութիւնը, անոնց մէջ ոչ ոք գիտէ:

Է.

Նամակը ստանալէն վերջ, աչքառու բորբոքում մը կրեց իր ջղայնութիւնը, կրնամ ըսել մատաղարի նոպաներ ալ կ'ունենար: Իր շարժումներն ու դէմքին արտայայտութիւնը ընականոն մարդս մը վիճակը չէին ցուցներ:

Քիչ կը խօսէր, չատ կը խմէր, ուղղակի կատաղութեամբ և միշտ քանդելու արամաղութիւն ունէր:

Շատ անգամ կ'առանձնանար իր սենեակին մէջ: Զեռները դրած սաքատին գրպանները, կը քալէր անդադար, աչերը սեւեռած, և եղեր են գիշերներ ուր անվերջ քալելը լսած եմ:

* * *

Տեսայ դայն նաև օր մը երբ ծովը փոթորկած էր:

Չկրցայ նայիլ դէմքին, աչերը զազանային հայեացք էին ստացած:

Դէմքը կարմրեր ու կորուսեր էր իր քաղցրութիւնը, այսերը կծկուեր էին ու չրթները պրկուած: Պատահանին առջև կեցած կը դիտէր ծովը, Աստուած իմ, որքան ախուր էր ան, անսահման վշտով:

Նախ վախցայ ու մտածեցի օգնութիւն կանչել: Կը վախնայի իրեն համար, բայց այդ յիմարութիւնը չըրի: Լուռ, աչերս խոնաւ հեռացայ մեղմիւ, և դրան առաջ կեցած՝ հսկեցի իր շարժումները մինչև դուրս ելլելը սենեակէն, յետոյ բոլոր գիշերը թափառեցայ ետեւէն փողոցէ փողոց, առանց երեւելու:

Ը.

Վարժարանին նստարանին վրայ բարեկամացանք իրարու:

Առանձին էի մայրաքաղաքին մէջ, եկած ներքին գաւառական քաղքէ մը, և իմ միակ ընկերս, մտերիմս ժիրայրն էր: Մենք իրարու հետ էինք թէ խազի մէջ, և թէ ուսանելու պահուն, աղաքը մեզ «երկւորեակները» կը կանչէին, մեր աարիքի աարբերութիւնը երեք ամիս էր միայն, ես իրմէ մեծ եմ:

Իսկ տօնի օրերը ես կ'երթայի իրենց տունը:

Կ'ապրէին քաղքին արուարձաններէն մին, բարձր, քարաշէն տուն մը:

* * *

Շատ խիստ ու ինքնաշաւան մարդ էր Հայրը, զայն չէի սիրեր. փոխանակ անոր որ ոչինչ բրած էր ինձ վերաւորող: Ընդհակառակը, միշտ, երբ կ'ըլլայի իրենց, կը պահէր ճաշի և խտիր չէր գնէր մեր երկուքին մէջ:

Առաջին անգամ ես անշամակիր աչքով սկսայ նայիլ, երբ սերտած մէկ պահերնուս եկաւ կանչեց տղան զրկելու համար գնումի մը, թէեւ ինքն ալ կրնար ընել այդ, և իբրեւ պատյա մը:

Ժիրացր բարձրացաւ ակդէն կտարեկուս համար հօրը ըսածը. այդ պահուն ան դժգոհ արտայայտութիւն ունէր, բայց ոչինչ ըսաւ հօրը հասցէին:

Չէի ախորժեր նաեւ անոր խօսելու եղա՝ նազը, շատ կարեւոր կը խօսէր:

Իր հրաւերներն անգամ չոր, հրամայողական չէիս մը ունէին:

Նաեւ, ինձի ծանօթացած օրը, [«գաւառացի՞ էք», ըսաւ, և ես իր ձայնին մէջ արհամարհական եղանակ մը լսեցի՝ այն ինչ, ինքն ալ գաւառացիի մը տղան էր:

* * *

Բարի կին մըն էր մայրը, կը դուրդուրար զաւակին վրայ, ամէն բան էր ան իրեն համար: Մայր մըն էր ան, մայր մը, կը հասկընաք:

— Բայց ի՞նչ բանէ է այս մայրը, կ'ըսէ արբած մը պատէ պատ զարնուելով:

— Կի՛ն մը:

— Կի՞ն մը ըսիր: Քալէ արագ: Անցնինք շուտով անջեմ:

— Կամաց: Լեզուդ կարէ թշուառական, ան քու դիացած կիներէդ չէ:

«Սա գլուխդ տխմարի, իր արիւնսովն է չինուած: Ուղիղ բարձրացող իրանդ չըլլալուց, կը պարտիս իր աղուսը խնամքին:

«Եւ յետոյ, ոչ մի կին, պիտի կրնայ քեզ տալ, սէրն այն անուշ որ ըմպեցիր ու ուռճացար սրտով:

«Լսէ՛, և այն կինը որ մայր չէ, մտի կտոր

մըն է, կերտուած թոյրով ու բոյրով, մակա-
բոյժ մըն է գեղեցիկ, սրտնիկ մըն է ժանտա-
ժուտ, կը հասկընա՞ս:

Թ.

Ժիրայրը անցաւ գեղարուեստից վարժա-
րանը, ևս հետեւեցայ ճարտարարուեստից սւսում-
նարանի ընդացքին:

Եւ յետոյ, երբ դեռ ուսումնազ էի, աւար-
տեց դպրոցին չրջանը:

Իր առաջին քայլերէն ունեցաւ յաջողու-
թիւններ, օր մըն ալ մեկնեցաւ արտասահման:
հոն շինեց իր անուանը, և տարիներ ետքը
վերադարձաւ:

* * *

Մինչեւ մեկնած վայրկեանը միասին ապ-
րած ենք:

Ծնողքէն զատուած ըրաւ ուսանողու-
թիւնը: Ունեցածնիս կը բաժնէինք իրարու
մէջ, շատ նեղ օրեր ապրեցանք, բայց լաւ
ընկերներ էինք:

Ուսանողական տարիներուն, մէկ-
քանի անգամ միայն տեսաւ մայրը, ան-

տուն չէր երթար: Եւ մէկ հեղ տեսայ որ մօրը
աչերը թաց էին երբ մտաւ աղսւն տեղ, մեր
աղքատ ուսանողի սենեակը, որ կը զանաւէր
քաղքին հետաւոր մէկ անկիւնը, տան մը
վերնայարկը:

Ժ.

Իբե՛նց դրացիին աղջիկ'ը, Սիւրանոյշ
անուանով, միակն էր որ յաճախ կուգար:

Զիրար շատ կը սիրէին, կը յիշեմ,
Ժիրայրը երբ ժամադրուած կ'ըլլար անոր, կը
զատէր մեր զգեստներուն մէջէն աւելի ներկա-
յանալին, և յետոյ, այդ օրերուն մեր աղքատիկ
անտեսութեան կարեւոր մէկ մասը կը խաբէէր,
թողնելով անօթի մնալու սպանալիքը:

Ձէի ախորժած, չարութիւն մը կը—տես-
նայի այդ աղջկան խաժ, խոշոր աչերուն
մէջ: Նաեւ պճնասէր էր, միշտ կը խօսէր
զգեստներու վրայ, իր փաղաքշական բառե-
րուն մէջն իսկ, զոգէթ կնոջ մը կեղծիքը
տեսած էի:

Օր մըն ալ անոր հանդիպեցայ ճամբան,
կ'ընկերանար տարեց մարդ մը՝ կարելի է
հայրը նկատել:

Վրասն շտալ արդուզարդ մը կը կրէր:

«Ամուսինն է, ըսին, շատ հարուստ մարդ մը, ահա ինչպէս հետը ամուսնացաւ:»

ԺԱ.

Վշտացայ ես Ժիրայրին, որովհետեւ քովս ապրած օրերուն, ըրաւ անսպասելի զորք մը:

Զկնորսի մը աղջիկը կար արեւախառն զէմքով, դոռուղ, սև մազերով, ոչխարի միտպաղաղ աչերով, վայրի աղջիկ մը:

Նէ վայրի էր. շատ հեղ տեսեր եմ փողոցը կեցած պատու մը խածնելը: Այդ պահուն բերանը լրիւ բացուած, աչերը կծկուած, անձողնի կերպարանք մը ստացած կ'ըլլար և այդ տեսարանը կը բաւէ միայն, զինքը չսիրելու համար,

Զէի սիրեր, բայց չըջակայքի ամենագեղեցիկ կինն էր, յետոյ շատ նորաաի:

Յաճախ կուգար քովս, երբ ուղեւիք մը աւնէնար, և կամ բան մը խոստացած կ'ըլլայի:

քաղքէն բերելու, նաև մէկ երկու փոքր դրամներու սէտք ունեցած ժամանակը:

Յետոյ կոչաւ ու անկիրթ էր, առարկութիւն մը ըրած պահուս, կը ճշար իմ ալ երեսիս ձեռները դրած կողերուն: Կ'սպառնար ալ, և վայրի կատուի մը նման աչերը կը կայծկըլ առային, ևս զայն Միմի կը կանչէի, աղուոք Միմի:

Օր մը, հասարակաց պարտէզը երբ կը քալէինք միասին, հանդիպեցանք Ժիրայրին, և անոնք կեցած սկսան սեւտուն նայիլ իրարու:

Նախ չուղեցի տեսնել, բայց իրարմով տարուեր էին, հարկ եղաւ քաշել Միմիին թեւէն շարունակելու համար մեր պտոյտը, նաև չխուսափեցաւ տեսողութենէս, Ժիրայրին ժըպտիլն անոր:

ԺԲ.

Ուրիշ օր մը աշխատանքէ վերադարձիս, տեսայ խօսքի բռնուած ըլլալին: Անոնք կեցած էին պարիսպին քով և այնքան տարուած իրարմով որ չլսեցին քայլերուն ձայնը մինչև բարձրաձայն բարեկէս:

Անկէ վերջ կը տեսնէի շատ անգամ, դալը քովը և միասին կը մնային ժամերով:

Ձկնորսի մը, անկիրթ ու հասարակ աղջկան համար, անշուշտ ես պիտի չգիտունէի, իմ այնքան տարուան բարեկամիս: Նա ալ պարտական չէր չըլլալ անոր հետ: Եւ սակայն պատշաճ էր չընելը, քանի որ այդ աղջիկը իմ ծանօթս էր, զիտէր ինծի հետ ըլլալը: Փափկափակաւ չեղաւ:

Ոչինչ ըսի իրեն և ոչ ալ ակնարկութիւն մը ըրի աղջկան: Երկուքն ալ շատ լաւ գիտէին ծանօթ ըլլալ իրենց յարաբերութեան, մեր սենեակները կսած էին իրարու, կը լսէի ճըլուլալին, անոնք ալ քայլերուս ձայնը, հազալս:

* * *

Անգամ մը միայն, երբ սրճարանապետ մը եկաւ ներկայացնել անվճար թողուած հաշիւ մը, իրիկունը վերագարծին, անպատշաճ է ըսի, սրճարանին մէջ մտնած գումարիդ համար հասցէն տալդ ուրիշին, և անախորժ:

Չպատասխանեց, իր ախրալի աչերը դարձուց ինձ, յետոյ զլխահակ դանդաղ քայլերով հեռացաւ:

Չղջացի ըսած ըլլալուս համար, և ցաւեցայ վրան:

Ես այդ սրուներ էի ըսել, սրովհետեւ վտառ էի, թէ անոնք միասին էին եղած հօն, և միմիայն անոր համար ըսի: Ոչինչ կը պահէի ունեցածէս, չաչաճնիս կը բաժնէինք հետը անժլատ, բան մը չէի խնայեր, և ինք, այդ գիտէր:

ԺԳ.

Յուլիսի մէջ էինք, սկսիր էին ծովը լսգնալ, բնդհանրապէս լսգնողները ծովեզրի բնակիչներն էին միայն:

Ժիրայր յաճախ կերթար նստիլ քարի մը վրայ և դիտել ջուրին մէջի չաբաճճի խլէզնեքուն խողերը:

Կը քաշէին անոնք իրարու ոտքէ, կը հրէին մէկգմէկ, ջուրը կը ժայթքեցնէին, կը սուզուէին, մեռելի պէս պառկած անշարժ կը մնային ջուրին մակերեսը, յետոյ կը մըցէին իրարու հետ:

Ան միշտ կը խառնուէր անոնց վէճերուն,
կը քաջախիղճէր, կը թելադրէր նոր նոր մրցում-
ներ, և կ'ընէր անոնց հետ գոհիկ խօսքեր:

Իրիկուններն ալ կ'երթար նստիլ ձկնորս-
ներուն քով, քարի մը վրայ, պատմութիւններ
կը պատմէր, վէճ կը խաղար, խօսակցութեան
կը խառնուէր, կանանց հետ կը կատակէր:
Ասոնք, իրաւ իր էութենէն բան մը չէին պակ-
սեցներ, անոնք կը սիրէին զայն, բայց այն
յարգանքով որ կը վերաբերուէին ինձ, չէին
ըլլար իրեն հետ:

Նոյն ձևով կը յարաբերուէր նաեւ երբ
միասին ալ կ'ըլլայինք. ասիկա չէր դար իմ
գործիս՝ մեծ մասամբ վարած գործարանիս
աշխատաւորներն էին: Սկսաւ թէ չէ, լուռ կը
հեռանայի քովէն: Կը նայէր ետեւս, կը հաս-
կընար բրածո, բայց ակնարկութիւն չէր ընե՞ր
և ոչ ալ կը դադրէր:

Կային օրեր սակայն, ես կ'ուզէի որ ըլլար
հոն, վարը, զբաղուած վէճ խաղալով, կատակ-

ներ ընելով կանանց հետ, և կամ խօսակցու-
թեան բռնուած լաճերուն հետ:

Շատ վշտահար կ'ըլլար, ինկած գերեզմա-
նային լոռի թեան մը մէջ:

ԺԳ.

Գացեր էինք նստիլ ծովափը, տաք ու
լիկալ յուլիսի օր մը:

Միմին ջուրին մէջն էր, Ժիրայր քարեր
կը նետէր և կ'ընէր կատակի խօսքեր, ուրախ
ուրախ բացադանչութիւններով:

Լսգնալով սկսաւ հեռանալ ամէն Միմին,
բացուիլ ազատ ծովուն վրայ. բաւական հեռա-
ցաւ, ջուրը հանդարտ էր և մենք հազիւ կը
տեսնայինք իր հերացրիւ գլուխը:

Ժիրայր միշտ կը պռուր, ակնարկութիւն-
ներ կ'ընէր:

Վերադարձին կէս ճամբան, աղջկան շար-
ժումները սկսան դանդաղիլ թուլնալ, ճիգ
կ'ընէր մօտենալու: Յանկարծ թոյլ անկանոն
շարժումներ սկսաւ ընել, և մէկ մըն ալ ընկղ-
մեցաւ ջուրին տակ, առանց ճիգի:

Խաղ կարծեցի առաջները, բայց երբ տեսայ
ընկղմիլը, սկսայ օգնութիւն պոռալ:

* * *

Ժիրայրը նետսւած էր ջուրը:

Մինչև ընկղմած տեղը հասնիլը, աղջիկը կրկին բարձրացաւ ջուրին վրայ: Բռնեց ժողերէն, սկսաւ քաշել դէպի ամի, յետոյ ուժգին շարժումով մը, հրեց օդնութեան հասնող ձկնորսներուն:

Նաւակներուն մէջ բոլորին ուշադրութիւնը կեդրոնացած էր ջուր կըլլած աղջկան վրայ:

— Բայց ժիրայրը, կը բացագոյն է մ, ժիրայրը . . .

— Պըն. ժիրայրը, հոն աճապարեցէք, կը պոռայ, նաւավար մը:

— Հո'ս, սւրիշ մը:

. ;

ԺԵ.

Ամրան տաք հովը կ'ստոռտէ ծովուն մակերեսին վրայ, ջուրը կը կաղկանձէ քաղցած գայլի նման. իսկ մարդերը ի զուր կը ճչան

նաւակէ նաւակ, կը վազեն ասդին, անդին, անոր երախէն առնելու համար մարդ մը:

Պաղ քրտինք մը կը թրչէր մարմինս, աչերս կը մթնեն տակաւ, և ես լուռ, անշարժ նստած եմ աննիւթական գեանի վրայ:

* * *

Մահը նստեր է ամէնուն վրայ, իր ըստ ուերը կը ծփայ ամէն փառի խորքը: Բսլարը, բոլորին առեր է թւերուն տակ. կը դոռայ:

«Իմաստուն հա, հա, խնդալով վրան. ցնորակո՞ծ մարդ, կ'ըսէ, տխմար, խամաճիկներու նման նախադասութիւններդ, որ գիշերները լուսցնելով կաղմեցիր, կը ցուցադրես հրապարակներուն վրայ, աճապարելով սնամիաները:

«Յիմար, արեւ չկայ, ոչ ալ լուսին, մին ձախ աչս է, միւսը աջ: Իսկ աշխարհը բերանս. դու խեղիատակ նստեր ես երախիս մէջ, քեզ կ'որոճամ ատամներովս, կ'լլեցի թէ չէ, լմնցաւ ամէն բան:»

«Ի՞նչ է փնտոածդ յոգնատանջ դիտուն, լսէ', ի՞նչ է ուղածդ:

«Շատ կարճ են մասներդ, կ'ըսէ հասնելու հոն խորը, հանելու համար դուքս զիս:

«Տես, կտուցս մխրճած անոր թռքերուն մէջ, յաւիկ, յուշիկ կը ծծեմ արիւնը, և դու քու բոլոր ճարտարութիւններովդ ու զիտութեամբդ անկարող ես կարել կտուցս:

«Ես բազմեր եմ, սա մարդուն ճարպարած սրտին վրայ, քիչ մը աւելի սեղմեցի թէ չէ՜, այսպէս, վերջացաւ ամէն լաւ իրեն համար: Մ'սպառեք լոյսն աշերուդ, բարեկամս, մ'օրօրեք սնտախ յոյսերով միամիտները:

«Բեզ բարեկամս անուանեցի, չմոռնաս:»

* * *

— Ո՞ւր կը վազես:

— Ինչո՞ւ կը կեցնես զիս: Դէպի յաղթանակ:

— Ահա, կ'ըսէ, ահա, ան արձակուեցաւ թշնամիին հրացանէն ու կը սուրայ դէպի քեզ սուլելով: Չէ՜, չես կարող փախչիլ, ան քուկդ է, քուկդ:

«Ծակեց գանդդ, այդ գանդը ապուշի, որ լեցուն էր հազարամէկ ամբարտաւանութիւնով, և չէր սեղմեր ունեցածին վրայ, իբր թէ իրեն համար սահմանուած ըլլային ամէն բան:

«Տեսար չէ՞ յաղթութիւնը, վաղը կեր պիտի ըլլաս մուկերուն, յաջորդ օրը, ճիճի մը միայն գոյացած տնար կղկղանքէն, դռնով մարդ, կը հասկընա՞ս:

* * *

Յաւահար, լուռ, աչերնին յառած վրաս, կեցեր են ձկնորսները:

— Ի՞նչ կ'ուզէք: Է՞նէ՞ք, ինձմէ ի՞նչ կ'ուզէք:

«Հոն ծովը, ո՞ւր է Ժիրայրը, Ժիրա՛յր:

— Տուն տարինք, կ'ըսէ ծերերէն մին ուժ տալով լեզուին, տունն է:

«Պարո՛ն, Աստուած քեզի շատ օրեր տայ:

— Հէ՜ . . .

— Մեղք, պարոն մը, ուրիշին համար, ան ալ մեզմէ մէկուն, սա չամչցածին ու գլուխը ծռելով, Աստուծոյ կամքը . . . :

Բժիշկը, «սրտի կաթում է ունեցած, կ'ըսէ, այդ եղած է չափազանց յուզումէն, ու պատճառ դարձած խեղդուելուն, ցաւակցութիւններ:»

Այո, սրտի կաթում է ունեցած, ու խեղդուած. յետոյ, ձեր ցաւակցութիւնները.

շնորհակալութիւնս պէտք է որ յայտնեմ ես ալ,
և գիրքը գոցուեցաւ:

ԺԳ.

Այս տեղի կ'ուսնենար 1920ի Յունիս 25 ին,
պայծառ արեւատ օր մը, երբ պառուգները կը
հասուննային ծառերուն վրայ: Մարդերը
գործեր կը ծրագրէին: Երիտասարդ զսլգեր կը
համբուրուէին. աչքէ հեռու անկիւններ, ու
երազներ կը հիւսէին վաղուան համար:

Կօշկակարը, կօշիկ կը կարէր, դերձակը,
զգեստ: Հացագործը, հաց կը պատրաստէր որ
մարդը ուտէ, իսկ ան մեռաւ:

* * *

Հիմա ի՞նչ պիտի ընեն:

Ձկնորսները Աստուծոյ կամքը նկատեցին:

Բժիշկը, ըստ ընկալեալ սովորութեան,
ցաւակցութիւն յայտնեց ու գնաց:

Ուրիշներ, անոր հետ իրենց յոյսերը պիտի
թաղեն: Անով կերած, իրենց փլած երազին
քով նստած պիտի լան, որո՞ւ համար, իրենց:

Եթէ հարուստ էր, ժողովագորդները անոր
թողածը տեղաւորել պիտի մտածեն: Ու

չափեր որ երէկ հարախօս էին, անոր դովքը
պիտի հիւսեն:

Եւ յետոյ, ի՞նչ յետոյ, արդէն մոռցած են:

— Ժիրաջը...

— Ո՞վ:

— Նկարիչը...

— Այո, կը յիշե՞նք...

— Կարծեմ խեղդուեցաւ:

ԺԵ.

Բոլոր իմ քովս ունեցածները յաճնեցի
կնոջը, այս', բացի թուղթերէն:

* * *

Անցեր է չորս տարի և այս տարիները
առատ ու ժլատ, ունեցան գարուն ծաղկաբոյր,
ամառ պաղարեր, աշուն անձրեակալթ, ձմեռ
սառնաշուռչ:

Հիմա չեմ պարիր այդ ոճրագործ ծովափը

Այսօր հեռուն, նստած քրքրեցին հին յիշա-
տակներ, և ես ոչ մէկ անպատշաճութիւն կը
տեսնեմ, ձեր առաջ բարձրաձայն քաղուածներ
ընելուս մէջ նաև անոր նամակներէն և
ասիկայ կարեւոր է աւելի լուսարանելու համար,
դեռ մութ մնացած կեանքը:

Այն նամակը որ ստացաւ Մայիսի 17 ին, չորս տարի առաջ, և որ օտար երկրէ մը կու գար:

«Շն ինչո՞վ եմ մեղաւոր ու դատապարտուած՝ անոր համար թերեւս որ սիրեցի, շատ սիրեցի ու կը սիրեմ: Եւ ասիկայ Հայկուհին է որ կը գրէ քեզ, երբ շատ ուշ է արդէն:

Իսկ դու, Ժիրայր, հաստատ գիտեմ որ չար չես, սիրտ մը ունիս՝ սովորականէն ալ քնքուշ, բայց չեմ կրնար հասկնալ, թէ ինչպէս կրցիր վերաւորել այսքան խոր, անբուժելիօրէն, նէ, որ եղնիկս կը կանչէիր, կը յիշե՞ս:

Կարուսի այսօր հպարտութիւնս բոլորո՞վին. իսկ դու ստեցիր, «չունեցածս ի՞նչպէս տամ» ըսելով, վստահ եմ:»

* * *

Կը գրէ.

«Երեք տարին լրացաւ: Երէկ ամբոն առաջին օրն էր:

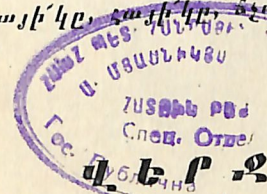
Դաշտ գացի մանչուկին հետ, մեր մանչուկին: Հին դաշտերը, նոյն ձորը, ուր եղեր էինք վերջընթեր օրը մեկնելուդ:»

«Դիմագծերը սկսան տալ պատկերը, բոլորովին նման է ան քեզ, յետոյ Ժիր է ու անառա՛խ, վստահ եմ պիտի սիրէիր զայն դու ալ:

Երբեք մտածած չէի ուրախ պահերու մէջ, այս աննման անակնկալին վրայ: Չայն, իմ ուրախ պահերու ընծան կը նկատեմ, և երջանիկ եմ հիմայ ալ ասով, ձիրաիր անուանած եմ զայն, ձիրաիրս:

Շնորհակալ է Մարգարիտդ, Աստուծոյ այս անգին շնորհին համար, կը նկատե՛ ինքզինքը աշխարհի ամենաշարժուող կինը: Կ'աշխատիմ հիմա Ժիրայրիս համար, ինծի համար, և ասիկա հպարտութիւնս է:»

«Առևտանկարդ, կախած եմ պատէն, յաճախ կը կենայ ու սեւեռուն կը նայի: Առջի օր, աթոռին վրայ կ'ուղէր բարձրանալ, ի՞նչ կ'ընես ձիրաիր, հարցուցի բռնած ձեռքէն, «հայի՛կը, հայի՛կը, հայի՛կը, հայ:»

ՀՐԱՆՑ ՍԱՄՈՒԷԼ ԳՐԱՑԱՆ

Ս ե փ ա կ ա ն հ ր ա ս ա ր ա կ ու ր ի լ ճ ն ե ր ք

1. Ա. Ահարոնեան, ԻՄ ԳԻՐՔԸ, Բ. հասո՞ր Պատա-
նեկութիւն, Փարիզ, 1930, էջ 345
2. Փ. Միխայէլեան, ՆԻԱ, Արձակուրդի բացիկներ
Փարիզ, 1931, էջ 32
3. Ղեւոնդ Մելոյեան, ԵՐԵՔ ԸՆԿԵՐՆԵՐԸ, նոր
վեպ, Փարիզ, 1931, էջ 153
4. Մաննիկ Պերայրեան, ԱՐԵՒՈՏ ՃԱՄԲԱՆ, Փա-
րիզ 1931, էջ 95
5. Գ. Գեղարփունի, ԼՈՒՐԵՐ ՔԱՂՔԷՆ, վեպ,
Փարիզ, 1933, էջ 128, 10 ֆր.
6. Գ. Գեղարփունի, ԹՕՇՆՆԼԷՆ ՎԵՐՋ, վեպ,
Փարիզ 1934, էջ 152, 10 ֆր.